

Szécsényi Mihály

Rosszéletű nőszemélyektől a bordélyházakig

A prostitúció első szabályozása/reglementációja

Pesten és Budán 1850-ben

Magyarországon a török kiűzése után Pest és Buda az élet minden területén kiemelkedő jelentőségű városoknak számítottak. Központi elhelyezkedésük, közigazgatási és szimbolikus szerepük mellett fokozatosan növekedett gazdasági súlyuk és lakosságuk száma. A két település szorosan kötődött egymáshoz, mégis elsősorban a jobb földrajzi helyzetű Pest növekedése gyorsult fel. A városban a helyi lakosok és polgárok mellett megtelepedett, házakat vagy palotákat vett, illetve épített a jobb módú nemesség és az arisztokrácia. Nem utolsósorban nagyszámú katonaság és diáksereg élt és tartózkodott folyamatosan falai között. Pest és Buda városában a 19. század első felében érdekesebbnek tűntek a mindennapok, mint az ország más városaiban, változatosabbnak és élénkebbnek tűnt a kulturális élet, a szórakozások köre tágabb volt, az éjszakai élet és a prostitúció helyszínei és intézményei itt jelentek meg az országban belül a legszélesebb választékban. A szexualitás piacának működése ebben a két városban ugyanakkor országosan ismert volt és ezért a század egészében hatással volt az ország városaiban, településein folytatott és/vagy engedélyezett hasonló tevékenységre.

Tanulmányomban a pesti és a hasonlóan működő budai prostitúciót szeretném bemutatni az 1800-as évek első felében; azokat a változásokat és problémákat, amelyek ebben az időben jellemezték ezt a társadalmi jelenséget. Az eddig megjelent tanulmányokból sok esetben nem derül ki, valójában mit jelentett az adott korszakban és helyen a prostitúció, ezért munkámban kiemelten fontosnak tartom annak bemutatását, hogyan működött a szexuális szolgáltatások rendszere, milyen megjelenési formái és intézményi keretei voltak. Ezt követően a lassan kibontakozó szabályozás előtörténetét és kialakulását vizsgálom, különös tekintettel a szabadságharc időszakára, amely meghatározó volt ebben a tekintetben. Tanulmányom befejező részében a neoabszolutizmus első két évének történetébe ágyazva igyekszem bemutatni, értelmezni és elemezni a pesti és budai,

lényegében a budapesti prostitúció első szabályozásának,¹ reglementációjának megszületését és közvetlen kiváltó okait és következményeit. Száraz ügyiratok helyett személyes beszámolók alapján szeretnék képet adni a 19. század első felében Pesten és Budán működő prostitúcióról. A hazai és külföldi átmeneti látogatók, munkavállalók, tanoncok, az „idegenek”, a „flaneur”-ök, sok esetben a helyi lakosoknál nyitottabb szemmel körülnéző utazók beszámolóival segítségével szeretném bemutatni ezt a világot. Kétségtelen, hogy ezeket a beszámolókat férfiak írták, de a prostitúciós intézményrendszer működésének, szolgáltatásainak megismeréséhez, ezek értelmezéséhez – a hatóságok, a közigazgatás reakciói mellett – a kliensek leírásainak, véleményének megismerése az egyik leggyakoribb és legcélravezetőbb forrás. Ezekben a forrásokban, és általában a témára vonatkozó dokumentumokban, egyes vélemények szerint csak a prostituáltak véleménye nem jelenik meg saját helyzetükről. Ez az álláspont csak részben fogadható el, mert a levéltári dokumentumok és más írott anyagok, képek nem csupán készítőik szándékaira, motivációira vagy előítéleteire mutathatnak rá, leplezhetik le azokat, de a szerzők akarata, esetleges rosszindulata ellenére, szinte minden esetben rávilágítanak az általuk bemutatott emberek, emberi cselekvés, társadalmi jelenség természetére is.

Hogyan működött a prostitúció a 19. század első felében Pesten és Budán?

Egy nyugati utazó számára már kétszáz évvel ezelőtt is olcsó volt Magyarországon élni, így kézenfekvőnek tűnhetett a helyi viszonyok összevetése egy fejlettebb világgal, amely Pest és Buda határaitól jóval nyugatabbra terült el. August Ellrich,² aki 1819 és 1825 között élt Magyarországon, Pestet még kisvárosnak látta, szórakozásaiban gyatrának és szűkösnek, életmódjában nyárspolgárinak és kicsinyesnek.³ „Pest olyan város” – írta – „mint a többi, ahol a város végső házai belészakadnak a végtelenség felé terjeszkedő Alföldre...”⁴ A csend és a jelentéktelenség mellett, véleménye szerint, a város legfeljebb szórakozásaiban különbözik a vidéktől. A színházak és a krajcáros utcai komédiázás mellett kiemelte a táncos szórakozóhelyeket. „A redoutok tánchelyiségek voltak, ahol szerződötett táncos kisasszonyok rúgták a port és

¹ Az első szabályozás kérdéséről korábban már írtam a *Rubicon* 1993. évi 8–9. számában *A bordélyrendszer Budapesten* címmel megjelent munkámban. Akkor még sem a korabeli sajtóban, sem a szakirodalomban, de még a levéltári forrásokban sem találtam utalást – úgy tűnik más kutatók sem – egy korábbi szabályozásról, csak a prostitúció különböző megjelenési formáiról. Ezért úgy láttam: „Ezt a már létező gyakorlatot vette alapul Pest város tanácsa, amikor a kiegyezés évében 1867. október 31-én elfogadta a kéjelgésről, a bordélyházakról és a kéjhölgyekről szóló szabályrendeletét. A rendelet történeti és gyakorlati jelentősége egyaránt nagy, mert – országos szabályozás hiányában – az ország törvényhatóságai ezt tekintették mintának.” (58–59.) A témával foglalkozó kutatók, – hivatkozással vagy hivatkozás nélkül – gyakorlatilag elfogadták és átvették ezt a téves megállapítást. Remélem, hogy jelen tanulmány és hamarosan következő folytatása hasonlóan nagy hatással lesz a szakirodalomra, mint amennyire a kérdésről szóló első cikkem volt. Vö. SZÉCSÉNYI, 1993.

² Albin Johann Baptista Meddlhammer (1777–1833) német író álneve volt August Ellrich, aki ezen a néven, *Die Ungarn wie sie sind* (Berlin, 1831) című munkájában írta le magyarországi élményeit.

³ ADORJÁN, 1912. 62.

⁴ ADORJÁN, 1912. 133–134.

kápráztatták a nézőt. Beváltakozhatott oda mindenki, aki táncolni, mulatni akart, urak és hölgyek, diákok és a jó erkölcsötől eltántorodott varrómamzellek... Valamennyi közül, a fekete redout volt a legnevezetesebb,⁵ a leghírhedtebb, mert ezen a helyen a tánchelyiség körüli kertben ki is élhették vágyaikat az ott szórakozók. Ezek az igényes vagy szerényebb tánchelyek igyekeztek a fiatalabb nemzedékek szórakozását szolgálni, a katonáktól és a diákoktól egészen az előkelő ifjakig. A férfiaknak fizetniük kellett a belépésért, míg a nőknek nem. A szerződötetett táncosnők nem csupán fogyasztásra ösztönözték a vendégeket, de betérő „társnőikkel” együtt a prostitúció sem állt tőlük távol.

Egy másik utazó, Pjotr Ivanovics Keppen⁶ Oroszországból érkezett, és 1822-ben három hetet töltött Pesten. Feljegyzéseiben részletesen beszámolt a sajátos pest-budai félvilági életéről. Leírása élénk és érdekes éjszakai életet mutat be.

„Pest lakosai a bécsiekénél nem kevésbé szeretik élvezni az életet, de a bécsiek – úgy tűnik – nagyobb mértékletességet tanúsítanak. Esténként a városi kertek megteltek minden rendű és rangú vacsorázó emberrel. A Beleznay-kertben, ahol az estebédjüket fogyasztók társaságában néhányszor teáztunk, mintegy száz ember ült, ezen kívül körülbelül ugyanannyi az egyszerű népből, akik Biharinak, a rendkívül kedvelt cigány muzsikusként a zenéjét hallgatták. Ám mindez csak ártatlan mulatság.”⁷

Így zárta gondolatait a szerző. Keppen ugyanis nem teázás közben, hanem az utcán sétálva találkozott a prostitúció jelenségeivel és szerezte első tapasztalatait Pesten. Egy alkalommal, egy szépen öltözött fiatal leány szólította meg: „Miért siet annyira? Jöjjön velem! Nincs hozzá kedve?” A következő esetben egy fiatal fiú ajánlkozott kalauznak lámpással a kezében, aki ugyancsak kérdés nélkül tájékoztatta: „Ismerek egy gyönyörű, egészséges, üde tizenöt éves kislányt, aki nem kíván az utcán csatangolni”. Keppen azt is megtudta, hogy ezeket a lányokat öregasszonyok tartják maguknál, biztosítanak szállást számukra, gyakran közös szobában laknak velük, és csak akkor távoznak, ha „vendég” érkezett. Az utcához kapcsolódó prostitúció megjelenési formái között megemlítette még a nagyszámú pince-lebujt.

„Ha valaki kíváncsiságból – írta mintegy mentegetőzve Keppen – meg akar nézni egy ilyet, földalatti birodalomba kell szállnia, melynek bejáratánál ott áll őrt egy bajadér, mosolyog, nevet – és hívogatóan mutat lefelé... Lent pedig a legalja feslett nők egy képviselője lép önhöz, tapogatja, mindenképpen tetszeni igyekszik és felizgatni a belépőt, szobájába, inkább tán úgy mondhatnók, cellájába invitálja...”⁸

A feltűnően jól tájékozott utazó a tehetősebbek számára elérhető minőségi prostitúcióval is megismerkedett. Megemlíti egy tiszteletre méltó dámát, bizonyos Viczai Teréz asszonyságot,

⁵ ADORJÁN, 1912. 139.

⁶ Pjotr Ivanovics Keppen (1793–1864) irodalomtörténész, régész, statisztikus. Naplója kéziratban maradt fenn. (Orosz Tudományos Akadémia Kézirattára, Szentpétervár)

⁷ TARDY, 1979. 226.

⁸ TARDY, 1979. 227.

„aki maga vigyáz a kékvérűek szexuális életére, vagyis akinél a napnak csaknem minden szakában lehet leánykákat találni (itteni polgárlányok, Burgers-Tochterek), akiknek egészségét ellenőrzi, akiket ő maga mutat be minden egyes gavallérnak, általában ez a nemesemberek megszólítása, akik tíz és huszonöt forintot fizetnek a bebocsátásért.”⁹

Ez az asszonyság a fogadók londonereivel is jó kapcsolatokat ápolt, és megjutalmazta őket, ha az átutazó vendégeket odakalauzolták. Pjotr Ivanovics még a színházban, a Varázsfuvola megtekintésekor is talált kapcsolatokat a fizetett szexualitáshoz. *„Mindenesetre tény”* – írja –, *„hogyan egy hölgy ült mellettünk, és így szólt hozzám: nézze meg jól ezt a színésznőt, eléggé csinos? – Majd az előadás után meghívta magához útitársamat és barátomat, Alekszej Szergejevicsset...”*¹⁰ Keppen maga, – állítása szerint – természetesen nem ment velük.

Az orosz utazó által említettek megerősíti és kiegészíti Pirch kapitány¹¹ leírása, aki 1829 augusztusa és 1830 júliusa között utazta be Magyarországot. Útjának kezdetén Pozsonyban a Várhegyet szerette volna megnézni. Útja a gettón vezetett keresztül, ahol a zsidó árusok csak akkor hagyták továbbhaladni – ki vihogva, ki rosszalló fejszólással –, amikor a Várhegyre vezető útról érdeklődött. Ennek okát hamarosan megértette, amikor a felfelé kanyarodó úton a kocsmák ablakaiból „cifra leányzó” sokasága invitálta, miközben azonnal megpendült a cimbalom és a megszólalt a hegedű.¹² A kapitány ekkor ismerkedhetett meg a korszak legjellemzőbb magyarországi prostitúciós intézményével, a kocsmákkal (és a vendégfogadókkal), amelyek a vendéglátásra, italozásra és az ott dolgozó nők szolgáltatásaira alapozták működésüket.

Pirch a fővárosba érkezése után Budán vett ki szállodai szobát, hogy gyönyörködhesen a szép pesti panorámában. Szállásán találkozott a vendégfogadói prostitúció egyik városi változatával. A folyosón, ahol a kapitány lakott, egy hölgy mindig akkor lépett ki szobájának ajtaján, amikor a tiszt arra ment.¹³ Hamarosan ismeretséget kötöttek és kiderült, hogy a hölgy vidékről, Temesvárról érkezett hivatalnokfeleség, aki nehéz anyagi helyzetben van, pereskedik. A sokadik alkalommal már a szobájába is beinvitálta a katonát, és egy fiatal, 12–14 éves kislányt „kínált” fel partnerként, illetve egy másik verzió szerint maga a hölgy, bizonyos Ternoliné kopogtatott be a kapitányhoz védencével.¹⁴ Ezt a trükköt minden férfi szállodai vendég esetében bevetette. A tiszt természetesen nem élt a lehetőséggel, hanem ételt hozatott és megvendégelte az éhes gyermeket.

A tehetős idegennek tűnő kapitányt azonban már számomartották szállodája környékén. A budai Duna-parton a hajóhíd közelében „véletlenül” megismerkedett egy nagyon szép nővel, akit szintén idősebb nő felügyelt látható módon, de a férfi átlátta a helyzetet. Különösen, miután saját bevallása szerint az említett nő szintén temesvári volt és hivatalnokfeleség. Délután a szállásához közel, Budán

⁹ TARDY, 1979. 227.

¹⁰ TARDY, 1979. 228.

¹¹ Ottó Ferdinand Dubislav von Pirch (1799–1832) porosz katonatiszt és utazó, aki könyvét Caragoli írói álnéven adta ki. Lásd CARAGOLI, 1832.

¹² ADORJÁN, 1913. 282.

¹³ ADORJÁN, 1913. 287.

¹⁴ SIKLÓSSY, 2002. 262–263.

a Horváth-kert mellett – Keppen esetéhez hasonlóan – egy fiatal fiú arra kérte, menjen vele a nyilvános kertbe. Ott a már megismert fiatal nő várta azzal az indokkal, „*hogy egy órácskát akar velem beszélni*” – jegyezte fel naplójába a katonatiszt – „*de nem mert meghívni a lakásába, amelyet egyidejűleg most már meg is nevezett. Ebben a pillanatban odajött hozzánk a korcsmáros és megkérdezte, hogy nem parancsolunk-e egy szobát, mert, ha igen, választhatunk akár több közül is.*”¹⁵ A tiszt alig tudott megszabadulni a kényes helyzetből, amelyen szemmel láthatóan mindenki keresni akart.

Pirch kapitány különleges prostitúciós helyszíneket is megismert tartózkodása alatt Budán és Pesten, például a fürdőket. Nem ismerte meg azonban Pest négy országos vásárát,¹⁶ amelyek Európa legnagyobb vásárai közé tartoztak és kéjnők sokaságát vonzották.¹⁷ Egy igazán sajátos meglepetés az ún. (korabeli) Párisi-udvarban érte, amikor azt vette észre, hogy az alkonyi órákban több férfi is betért egyes piperés és női divatárus boltokba, és feltűnt számára, hogy a nők pedig elkerülték az udvarnak azt a részét. Vasárnapi sétája során a kapitánynak – a házak emeleti ablakaiban önmagukat kellettő dámák láttán – semmi kétsége nem támadt afelől, hogy szabadon válogathatna közöttük.¹⁸

Jeszenszky Ferdinánd¹⁹ szabóinas, céhlegény 18–19 éves korában, 1836–1837-ben élt Pesten és ismerkedett a várossal. A mesterlegény, aki az ország több városában megfordult minden mesterénél kapósnak bizonyult a ház asszonyai részéről. Mentalitása több szempontból is eltért társaitól, ahogyan az ország legnagyobb városa is eltért Egertől, Debrecentől, Miskolctól vagy az ország kisebb településeitől, ahol inaséveit töltötte.

*„A legközvetlenebb és nyersen szexuális tartalmú kísértések Pesten leselkedtek Jeszenszkyre. A modern urbanizáció kezdetei, a nagyváros forgataga nem gyakoroltak rá különösebb hatást. A prostitúcióval való találkozása szinte az egyetlen terjedelmesen felidézett nagyvárosi emléke, mintha a nagyváros – ismét kiemelendő, hogy az unokáknak írt emlékezésben – épp az erkölcsi veszélyek terepe lenne, és sokkal kevésbé az új ismeretek és benyomások fantáziát, lelket mobilizáló tényezője.”*²⁰

Ferdinánd három fiatalemberrel, nála valamivel tehetősebb, ám hasonlóan nemesi származású diákkal lakott együtt albérletben, azaz kvártélyon egy szabómester-nél.²¹ Lakótársai szórakozni hívták, ami kocszmázással, serivással kezdődött, és egy olyan háznál folytatódott, amely bár nagyon hasonlított a korabeli kiskocsmákhoz, mégsem csak akként funkcionált. Az intézmény egy szobából és oldalszobából állt, „*az asztalnál egy éltes asszony, a másik asztalon egy cimbalmos játszott és három leány táncolt*”.²² Akinek kedve volt táncolhatott a lányokkal, vagy félrevonulhatott választott

¹⁵ SIKLÓSSY, 2002. 264.

¹⁶ ZOLTÁN, 1975. 6–15.

¹⁷ KISS, 1956. 90–92.

¹⁸ ADORJÁN, 1913. 288–289.

¹⁹ Jeszenszky Ferdinánd (1818–1901) kisnemes, gazdatiszt, bérlő, tanító 1899–1900-ban írta meg visszaemlékezéseit.

²⁰ DOBSZAY, 2003. 284.

²¹ *Jeszenszky-krónika*, (1818–1900). 26.

²² *Jeszenszky-krónika*, (1818–1900). 28.

párjával az oldalszobába. Fizetni a szoba elhagyása után a „kuplerné”-nál kellett úgy, hogy azt mindenki láthatta. Ez az olcsó és igénytelen működtetésű ház, ahol egyszerre csak egy vendéget tudtak szobára vinni, az egész korszakra jellemző lehetett. A történetek után 12 évvel Alexy Lajos 22 éves fiatal ügyvéd,²³ naplójában hasonló leírást adott egy budai „bordélyban” tett látogatásáról. Az egyik szobában várakoztak a vendégek és a lányok, székeken és ágyakon üldögélve, beszélgetve. *„E közben a mellékszobába való eltűnések s onnani előtűnések egymást követték, a többi között minden ellenzésem ellenére szegény Fűrész barátomat is érve, kit csak sajnálni tudok.”*²⁴ Ezek a lakások megnevezésük ellenére nem tekinthetők bordélynak. A pesti és budai kéjnépszállások hasonlósága sem a véletlen műve volt. A Sáros fürdőtől, azaz a mai Gellért Hotel-től kezdődően a Gellért-hegy alatti rakpart kis házai és a Tabán kocsmái, kéjnéptanyái egészen a Vízivárosig, elsősorban a pesti látogatók igényeit elégítették ki, mintegy ellenpontjait képezve a Terézváros és Józsefváros hasonló intézményeinek. A vendégek a Vigadó magasságában működő hajóhídon kényelmesen átsétálva érhatték el céljukat. Alexy feljegyzései szerint barátai között ez annyira közismert lehetett, hogy amikor

*„Az elvégzett vacsora után Soma társai között – kik heten lehettek – ezen felszólamlás történt, menjünk Budára, s ez minden kérdés nélkül, minek? elfogadtatott, mert köztök a Buda szó a bordélyházzal egy s ugyanazon érdelmű volt. [...] Útunk a hídon keresztül, jobbra a Duna parton lévő 2ik ház 1s emeletére vezetett.”*²⁵

Visszatérve Jeszenszky Ferdinándhoz és társaságához, a felkeresett „intézménnyel” elégedetlen csapat ezt követően a Zrínyi kávéházba vonult, ahol félreeső helyen ugyancsak „éltes asszonyok” ültek, akik közül az egyiknek Ferdinánd valamelyik barátja sügött valamit. Az asszony elment, és amikor visszaérkezett, jelezte a társaságnak, hogy kövessék őt. A Terézváros egyik emeletes épületében várták őket. Ez a lakás is egyszerű elrendezésűnek bizonyult. A közepén található konyhából nyílt két oldalszoba. Az egyikben már három előre megvetett ágy várta az érkezőket, a másik szobában a tulajdonosnő és lánya laktak. Ferdinánd társai nem mutattak meglepetést, elfogadták a játékszabályt, de történetem főhőse itt is ellenállt a csábításnak. A lányok között, nagy meglepetésére az egyik prostituáltban miskolci szabómesterének leányát ismerte fel, aki megszökött szüleitől, mert olyan férfihoz akarták adni, akit nem szeretett.²⁶ Ez az eset nemcsak Pest vonzerejét mutatja, hanem azt is, hogy azok, akik kéjnének álltak az esetek többségében igyekeztek ezt a foglalkozást családjuk, rokonságuk és ismerőseik lakóhelyétől távol folytatni; távol azoktól, akik előtt szégyellték volna tevékenységüket, akik előtt szégyenben maradtak volna. Jeszenszky Ferdinánd történetei pedig a városi, nagyvárosi prostitúciónak azt az átalakulását mutatják, amelynek következményeként már a szegényebbek is képesek voltak megfizetni ennek a tevékenységnek az utcai változatoknál kulturáltabb, de közel sem igényes formáit. Az előbbi esetekből arra

²³ Alexy Lajos (1826–?) ügyvéd, vállalkozó Rozsnyón.

²⁴ ALEXY, 2014. 119.

²⁵ ALEXY, 2014. 118.

²⁶ Jeszenszky-krónika, (1818–1900). 31.

következtethetünk, hogy a prostitúciós szolgáltatáshoz biztos helyet nyújtó, olcsó és egyszerű helyeken nem az intimitás volt a kötelező elvárás.

Alexy Lajos 1848-ban töltött néhány hónapot Pesten, és az eddig leírtakat mintegy összefoglalva ad képet a szabadságharc idején a városban jelenlévő prostitúcióról. Alexynek és barátainak a „kalandjai”, – a naplóját talán valóban csak a kíváncsiság vezette – a Terézvárosban, a Péter Pál vagy más néven Reunion nevű vendéglőben és táncos helyen, vagy redoutban kezdődtek. A *„harsogó zene mellett rövid szünetek közben heves indulattal, egy általam még nem látott polka táncot lejtettek”*²⁷ – írta naplójában a fiatalember. A mulatság közben a férfi megszólított egy fiatal, 16 éves lányt és egy fiatalasszonyt, akinek a férje éppen Eszéken tartózkodott. Nem csak róluk derítette ki, hogy erkölcstelének, de megállapította, *„ha az itten számosan összegyűlt nők között (bár általában a magaviselet szolidusabb volt, mint a pozsonyi rimbálon) csak 3at jelelek ki becsületesként nem keveset jeleltem ki”*.²⁸ Jeszenszky ebben az esetben túl magasra helyezte a mércét és nem gondolt arra, hogy a jelenlévő nők között sokan lehetnek olyanok, akik csak szórakozni vágytak és olyanok is, akik ismerkedni szerettek volna. A kísérő vagy barátnő(k) nélkül érkező és egyedülálló nők szándékait a férfiak természetesen gyakorta félreérthették. Az mindenképpen elgondolkoztató, hogy Alexy rövid érdeklődés után azonnal talált két lehetséges „partnert”.

Útjuk innen este 11 órakor a közeli Kék Kakas (ma Székely Mihály) utcába, a pesti prostitúció egyik közismert helyszínére vezetett.

*„Itten majdnem ház-ház mellett, csak vagy alsóbb rendű 4 bordélyházakat, ugyanannyi tivornya tanyákat látogattunk meg. Az egyik helyen seres asztal körül, egy lant s gitár hangjait hallgatva, kéjhölgyektől környezett férfiak ültek, a másikon pongyolás kéjhölgyektől, dühösen veszekvő Kossuth katonák, (kiket mindenütt szerencsénk volt találni) csillapítottak, míg a harmadik helyen szinte gitár és lant zenéje mellett víg fiúk táncoltak a szüzesség nyílt ellenségével.”*²⁹

Alexynek ezen az estén szerencséje volt, *„mert még Pest leghíresebb s leglátogatottabb 12–13 kéjhölgyel dicsekvő rendszeresített a vidéken is oly igen ösmeretes Luft Rézi”*³⁰ bordélyházát is kívántuk megtekinteni.³¹ A ház már csukva volt, de barátaira való tekintettel őket mégis beengedték. A férfiakat a szalonba vezették: *„ittén azon szobába lépénk, hol – mint tudtomra esett, az összegyűlt szépségek közt a választás szokott megtörténni”*.³² Az eddigi beszámolók között ez az első, ahol egy látogató, egy lehetséges ügyfél észleli a különbséget a lakásokon vagy kocsmákban folytatott prostitúció és egy új intézmény, a bordély működési rendje között. A bordély központi helyisége a szalon volt, ahova nem lehetett közvetlenül az utcáról bejutni, itt nem keveredhettek össze, mint a kocsmákban vagy csapszékekben a csak szórakozni vagy inni

²⁷ ALEXY, 2014. 97.

²⁸ ALEXY, 2014. 97.

²⁹ ALEXY, 2014. 98.

³⁰ Grünfeld Terézia (?-?) a vizsgált korszak legismertebb luxusbordélyának tulajdonosa és működtetője.

³¹ ALEXY, 2014. 99.

³² ALEXY, 2014. 99.

vágyók azokkal, akik kifejezetten szexuális szolgáltatásokért kereseték fel ezt a helyet. A bordélyban természetes elvárás volt az is, hogy minden nőnek külön szobája legyen. Az intézménybe járók hajlandók voltak többet fizetni a kényelemért, az átlagosnál nagyobb választékért és a viszonylag nagyobb diszkrécióért.

A helyiségben tartózkodó híres tulajdonosnőt, Luft Rézit Alexy egy 35–40 éves durva tekintetű kövér asszonynak írja le, akit szobalánya éppen lefekvéshez fésült és aki, talán éppen ezért, nem törődött az új vendégekkel. Luft Rézi intézménye már valóban a klasszikus nyugati bordélyoknak megfelelően működött és luxus-bordélynak számított. Hírnevéhez méltóan a házban megfelelően gondoskodtak a nőkről és nem terhelték túl őket, legalábbis Alexy Lajos leírása ezt állítja.

„Bár közülük egy sem volt oly szép s oly vonzalom teljes, mint a pozsonyi,³³ mind a mellett célok elérésére elég keccsel s kellemmel bírtak. Ha egy rendes háznál lettem volna, azt kellett volna hinnem, hogy ezek mind a ház leányai, hiszen jelenleg, azonkívül is kedves és ajánló külsővel bírván jelenleg (kivéven hogy egyik kalapomat fejére tevésével fertőzé meg, másik hogy egy férfi által fűzeté ruháját, ki egyedül volt pongyolában, vállát a lesett ing engedé láthatni) mondom ezeken kívül meglehetősen viselték magukat, engemet, mint körül tekintető idegent meg sem szólítva, s csupán vezető társaimmal beszélgetve. Mit a többi helyen azt itt is tapasztalám, hogy e nők állásuk ellenére is, különösen jó testben vannak, kiknek, ha valójukról mélyebben gondolkodom, lehetetlen azt nem borzalommal tennem.”³⁴

A fiatalember csak véleményének megalkotása és leírása után vette észre, hogy a kéjhölgyek helyzetét elfogadhatónak, sőt jónak látta, viszont munkájukat el kelletne ítélnie. Ezért a továbbiakban hosszasan elmélkedett naplójában a prostituáltak sorsáról, kiszolgáltatottságukról, sivár érzelmi világukról és arról, hogy fizetségük felét a bordélyos kapja, aki ráadásul adósságba hajszolja őket, mindezt természetesen anélkül, hogy megfelelő ismeretekkel rendelkezett volna a prostitúciót választók motivációiról, életükről és elképzeléseikről. Alexy Lajos nagyon kíváncsi volt az ún. „erkölcstelen” életre, minden lehetőséget megragadott annak tanulmányozására és arra, hogy rábeszélje a nőket az életmódjukkal való szakításra. Rövid pesti tartózkodása alatt többször is előfordult vele, hogy az utcán lassan haladó, látszólag céltalanul sétáló csinos hölgyeket követett. Rövid követés után beszélgetésbe kezdett velük, majd, amikor kiderült, hogy a nők prostituáltak megtudakolta lakáscímüket, a lakásba vagy bordélyba azonban már nem ment be velük. A nők ezen néha felháborodtak, sőt, volt amelyikük Alexyt kezdte el követni és biztatni az üzlet megkötésére.³⁵ Meggyőznie senkit sem sikerült, amit naplójában is rögzített. „Útközben élete módjáról egynéhány komolyabb kérdést is intézék társnémhöz, azok azonban nevetéssel fogadtatva, felelet nélkül maradtak.”³⁶

³³ Alexy egy Pozsonyban látott prostituáltra utalt.

³⁴ ALEXY, 2014. 100.

³⁵ ALEXY, 2014. 130.

³⁶ Uo.

Szabályok egy szabályozás nélküli világban

Az eddig megismertek alapján érdemes röviden összefoglalni és elemezni az 1830-as és 1840-es években Pesten és Budán kialakult prostitúció szerkezetét. Ezt megelőzően a szexuális szolgáltatások rendszerének elemeiről, azaz intézményeiről szükséges néhány megállapítást rögzíteni. Az eddig felsorolt működési formák nem egymás után és nem egymásból alakultak ki, tehát csak bizonyos részletekben mutatható ki egyfajta időbeli „fejlődés” vagy „átalakulás” közöttük az 18. és a 19. században; többnyire egymás mellett léteztek. Az utcai nők és a munkájukhoz lakásaikban helyet biztosító szállásadók minden korszakban jelen voltak, illetve a kocsmákban Buda és Pest 1686-os visszafoglalásától a 19. század végéig megtalálhatóak voltak a prostitúció képviselői. Folyamatosan léteztek a kéjnénytányák, a kéjnéyszállások, és a tivornyahelyek. Az eddig felsorolt intézmények egymás variációi, ezért nehezen elkülöníthetőek egymástól.

A prostitúció helyszíneit a szolgáltatás minősége szerint rangsorolta a közvélemény és a hatóságok. Alexy Lajos a Kék Kakas utcában tett látogatása alkalmával világosan fogalmazott: „csak vagy alsóbb rendű 4 bordélyházakat ugyanannyi tivornya tanyákat látogattunk meg”.³⁷ A rangsor csúcsán az igazi bordélyházak álltak, amelyek fenntartása lényegesen magasabb költségekkel járt és nem kerülhette el a hatóságok figyelmét. Ezekből, amíg a színvonalas prostitúció iránti igényt képviselő fogyasztók száma nem ért el egy bizonyos szintet, csak néhányat – kettőt-hármat – tudott eltartani a kettős főváros. A prostitúció elfogadott intézményei mellett a vendégfogadók és szállodák ugyancsak elfogadták a 19. században is a kéjnök jelenlétét – vendégeik igényeinek megfelelően. A tényezők közül, amelyek alapvető befolyással bírtak a szexualitás piacának a felosztására, a prostitúció különböző formáira és az intézmények közötti arányokra, azok változásaira elsőként a hatósági beavatkozás lehetőségeit (önkormányzati és állami szinten) érdemes kiemelni, másodsorban a fogyasztók igényeit, harmadsorban pedig a szélesebb közvéleményt fontos figyelembe venni és megemlíteni.

Az eddig leírtak és a jelzett megfontolások alapján három csoportba sorolhatóak a pesti és budai prostitúció szereplői a 19. század középső harmadában. Az első csoportba a nyilvánosan működő prostitúció tartozik, amelynek szereplőit, helyszíneit mindenki, tehát a hatóságok is ismerték. Az ebben a közegben dolgozó nők, ebből következően többnyire mindenkinek és azonnal a rendelkezésére álltak. Ide sorolhatóak a mindenki által látogatható, kéjnököt alkalmazó kocsmák, amelyek mindennap kinyitottak és késő éjszakáig működtek. A szexuális szolgáltatás helyszínei többnyire és elsősorban kocsmaként vagy kocsmaként is működtek. Hasonló szerepkört töltöttek be az ún. „tivornyatanyák” vagy „kéjnénytányák”, ahol néhány nő lakott együtt, akik vagy fő foglalkozásként, vagy átmenetileg úzték ezt a mesterséget. Sok esetben a lakás tulajdonosa irányította a kéjnök tevékenységét, biztosította munkájuk feltételeit.³⁸ Az ún. „zárt prostitúció” intézményei közé tartoztak még a Keppen által említett „pincelebukok” is, ahova közvetlenül az utcáról csábították a klienseket. Az utcán csatangoló, ügyfeleiket ott leszólító nők jelentős

³⁷ ALEXY, 2014. 98.

³⁸ KALLA, 2010. 221.

részéről is tudomása lehetett a hatóságoknak, mert sokan közülük az előbb felsorolt helyeket vették igénybe, ezek jelentették számukra munkájuk hátterét, infrastruktúráját. Akadtak olyan nők és asszonyok, akik rendelkeztek saját lakással, amelyet béreltek, esetleg a tulajdonuk volt, de vendégeiket az utcán, vagy vendégfogadóban, kocsmákban ismerték meg. Megjelentek az első bordélyok, majd luxusbordélyok, ezek közé sorolható például Luft Rézi háza, ám a prostituáltak döntő többsége nem ilyen helyen dolgozott.

A második csoportba a titkos prostitúció szereplői kerültek, akik működésük szervezeti formájától függetlenül megpróbálták a hatóságok tudta nélkül, titokban folytatni tevékenységüket, ám ezzel együtt ugyancsak mindenkinek, gyakorlatilag válogatás nélkül és azonnal a rendelkezésére álltak. Ide tartoztak elsősorban azok a nők, akik közvetítők segítségével igyekeztek kapcsolatot teremteni a lehetséges ügyfelekkel. Keppent és Pirsch kapitányt egyaránt egy fiatal fiú szólította meg és jelezte, hogy szexuális szolgáltatást szerezhet számukra. A Zrínyi kávéházban ülő idős asszonyok saját szemükkel győződtek meg arról, hogy a lehetséges ügyfelek nem hatósági emberek, és csak ezután értesítették a kéjnőtanyát, majd vezették el Jeszenszkyt és a többi fiatalembert a megfelelő helyre. A szolgáltatásaikat titokban folytatók közé sorolható még a szállodában magát tisztességes asszonyként feltüntető Ternoliné, aki egy fiatal kislánnyal üzletelt. A férfiakat az utcán leszólitó elegáns vagy szegényesebb öltözetben sétálgató nők jelentős része is igyekezett megőrizni a névtelenségét a hatóságok előtt. Ezt a tábort növelte még az alkalmi prostitúciót folytatók népes serege, akik csak arra megfelelő helyszíneken, szituációkban és időpontokban vállalták ezt a tevékenységet. Titokban folytatta tevékenységét az a Reunion nevű redoutban szórakozó fiatalasszony is, akinek férje Alexy leírása szerint éppen Eszéken tartózkodott, de ide tartozott a színházban az egyik csinos színésznőt Keppennek ajánló középkorú hölgy is, természetesen az ügyben érintett művésznővel együtt.

A pesti prostitúció harmadik, legkisebb, ám valószínűleg legjobban fizetett csoportját a 19. század középső harmadában (is) a félvilági nők, vagy privát szeretők, és/vagy kéjnők alkották, akik a lényegét illetően a titkos prostitúcióhoz sorolhatóak, ám különleges helyzetük miatt a hatóságokkal szemben a legvédelettebb csoportot alkották. Ez nem jelenti azt, hogy egyes esetekben ne tudott volna róluk a hatóság, de a „megfelelő” felügyelet alatt álló „tisztességes” lányok cselekedeteit nem lehetett számon kérni híresztelések alapján, sem tetten érni őket, betörve derék polgárokhoz vagy özvegyeikhez, a családjukat eltartó polgárasszonyok otthonába. Természetesen a kliensek sem árulták el ezeket a helyeket és nőket, hiszen ők is tisztességes polgárok és nem egy esetben befolyásos emberek voltak. Az ilyen helyeken működő hölgyek nem voltak elérhetőek mindenki számára, vendégeiket alaposan megválogatták, és a találkák időpontjait előzetesen kellett egyeztetni, mert partnereiket (többnyire) csak a megbeszélte időpontban fogadták. Szolgáltatásaik lényegesen többre kerültek egy átlagos kéjnő díjazásánál, ami alkalmanként 1 forint körül, de inkább az alatt mozoghatott. Ide tartozott a Keppen által említett Viczai asszonyság, akinél polgárlányokkal lehetett találkozni. Ebben a házban csak „gavallérokat” fogadtak, ami a nemesember szinonimája volt ebben az időben. A lányokat bemutatták a klienseknek, az ismeretség kölcsönös tetszés esetén hosszabb kapcsolatot eredményezhetett. A fizetség a bebocsátásért alkalmanként 10-től 25

forintig, vagy ennél is magasabb összegig terjedt. Ez nagyon komoly bérnek számított, amikor egy honvéd napi 8 krajcárt fizetést kapott az egyenruhán, a szállásán és az ellátásán felül, ami éves szinten nem érte el a 30 forintot. Közel húsz évvel később, 1848-ban Alexy Lajos hasonló helyre bukkant, ahova egy este hosszas zörgegetés után sikerült bejutnia társaival együtt, ám ahol csak az állandóan ott lakó tulajdonosokat, vagy inkább a lakás bérlőit, két nőt találtak, akik már ágyban feküdtek és aludtak. A tájékozatlan férfiakat röviden kioktatták: „*Mint a nő beszélé e hely privátbordélyház, hol a derék hajadon polgárleánykák leginkább nappal szoktak megjelenni*”.³⁹

A privát bordélyoknál is rejtettebben folytatták tevékenységüket a prostitúciót családi keretek között folytató privát szeretők. Az ilyen típusú kapcsolatokról Bártfay László⁴⁰ naplói nyújtanak árnyalt képet. Az ismert ügyvéd 1839 júniusától 1840 májusáig folytatott viszonyt Ninával, egy esztergomi család leányával, aki fizetett szeretője lett. A lány anyjával és testvéreivel együtt költözött Pestre, bizonyos özvegy Waltzernéhoz és családjához, akikkel közösen béreltek lakást. A két familia életéből hiányzott az eltartó, a férj, a családfő, aki biztosíthatta volna számukra a megszokott életszínvonalat, társadalmi státuszt és az ehhez szükséges anyagi hátteret, amit ezért ők együttműködve, lányaik segítségével igyekeztek megteremteni. „*A színházi ismeretségnek induló kaland idővel tartós, a család által jóváhagyott, alkalmi prostitúciós viszonyra válik*”, az ilyen kapcsolatban a családokat „*eladósodott, kilátástalan anyagi viszonyok között élő, hajadon leányokat nevelő anyák irányítják, akiket még a fiatalabb fűttestvér(ek) taníttatásának gondja is nyomaszt*”.⁴¹ „*Ninának számos sors-társukkal együtt a polgári erkölcs peremén éltek. A homályos utalások arra mutatnak, valószínűleg a lány férjhez adása reményében jöttek Pestre, ezzel újra és újra megpróbálkoznak, azonban megfelelő hozomány nélkül erre alig van esélyük*”.⁴² Mindkét fél – az érdeklődő Bártfay és a lány családja számára – a színlelés, a tisztesség látszata volt a legfontosabb. A férfi három hónapos „udvarlás” és bizonyítás után, ez utóbbi ajándékokat, kölcsönöket, szívességeket takart, jutott el az üzletkötésig. Az alkut 1839. szeptember 25-én szerdán kötötte meg a két fél: „*N[in]a világosan szólott: én is egész nyíltsággal megmondám, mit tehetek*”.⁴³ A lány családja természetesen megtárgyalta a dolgot és egy újabb találkozáson igent mondtak Bártfay ajánlatára. Az érdemi kapcsolat, természetesen előre megbeszélte időpontban 1839. október elsején délelőtt jött létre: „*[...] 10 óra tájban B. N[in]ához menék. Lefizetém a fizetendő, 's kielégíttetem. A bánásmód határozza meg magamviseletét; az elmúltra kész leszek fátyolt vonni, kivált, ha azt tapasztalom, mit ma találtam*”⁴⁴ – kommentálta naplójában a történeteket a férfi. A jó kapcsolat azonban néhány hónap után romlani kezdett. Nina és családja más férfiakkal is kapcsolatba került, ami féltékenységet okozott Bártfaynak.⁴⁵ A lány viselkedése miatt a sértődött férfi, már ismeretségük első hónapjaiban, ha nem fogadták megfelelően vagy nem érezte jól magát, kéjnhöz ment, egy általa már ismert bordélyba,

³⁹ ALEXY, 2014. 178.

⁴⁰ Bártfay László (1867–1858) ügyvéd, Károlyi György titkára, az MTA tagja, a Kisfaludy társaság alapító tagja, közismert városi polgár, akinek 1838 és 1841 között vezetett naplói fennmaradtak.

⁴¹ KALLA, 2010a. 715.

⁴² KALLA, 2010a. 716.

⁴³ BÁRTFAY, 2010. 255. Idézi KALLA, 2010a.

⁴⁴ BÁRTFAY, 2010. 261. Idézi KALLA, 2010a.

⁴⁵ KALLA, 2010b. 208.

ahol természetesen azonnal fogadták. „Már sötétedett mikor a' városra fordultam ki 's M..nél alsó szoba. A' gyönyörű szemű Julie”⁴⁶ – jegyezte be egy ilyen alkalom után naplójába. A Ninával folytatott kapcsolat, miután a férfi számára kiderült, hogy csak az egyik „bizalmasa” a lánynak, abbamaradt.⁴⁷

A prostitúció nyilvános és titkos, vagy félvilági változatai között olykor komoly ellentétek alakulhattak ki. Egy pesti nemesasszony, Kostyán Sándorné született Beleznay Erzsébet⁴⁸ grófnő 1849 februárjában panaszt nyújtott be a császári hatóságoknak.⁴⁹ Az asszony a Bástya utca egyik házának első emeletén lakott négy lányával. Azért tett feljelentést, mert

„[...] ezen házban a földszint[en] lakván egy Salamonné nevezetű kuplerságot űző Izraelitáné, megsejdtette, hogy leányaim formás személyek, s őket magához csábítván,⁵⁰ melyért én, hogy őket vissza vehessem több ízben fáradoztam a Tettes Első Kapitány Terczy Konstantin⁵¹ úr előtt, ki is kérelmemre megintetvén leányaimat csakugyan viszszyntem ezen gonosz csábító asszonytól.”⁵²

Legkisebb lányát, Reginát állítólag leitatta Salamonné és „tisztátalan férfiakkal rossz nyaválába⁵³ is ejtette, mellyért mostan nékem tetemes költségeket okozott”.⁵⁴ A viszálykodás valódi okát az egy épületen belüli, ezért túl közeli konkurencia jelentette mindkét fél számára. A titkos és a tehetősebbeket kiszolgáló, diszkrétitót követelő prostitúcióban érdekelt Kostyánné világosan kifejtette, hogy ellenfelének „a rendszabályok szerint nincs is engedelme ezen kuplernéságot űzni”, sőt az megpróbálja klienseiket elriasztani, mert „ha valami ösmérőünk jön a szállásunkra, azonnal merészel mindenféle mocskolódásokat, becsmezéseket rajtunk végre hajtani”.⁵⁵ Havas József császári biztos egy másik feljelentés alapján, amely viszont a Kostyán-lányok bujálkodásával foglalkozott, tisztában volt a helyzettel és az ügyet, amelynek befejezéséről nincsenek ismereteink, elintézésre átadta a városi tanácsnak.⁵⁶

A jog, a joggyakorlat, a szokásjog és a prostitúció

A 19. század első felének pesti és budai prostitúciója, annak mindennapi gyakorlata, rendkívül összetett társadalmi jelenség volt, amelyet a helyi közigazgatás képviselői – úgy tűnik – szemmel tartottak, de különösebben nem szándékoztak

⁴⁶ BARTFAY, 2010. 256.

⁴⁷ KALLA, 2010b. 209.

⁴⁸ Akinek fia, Kostyán Ferenc főhadnagy a császári hadseregben szolgált.

⁴⁹ SPIRA, 1996. 70–71.

⁵⁰ A lányok „elcsábulásának” oka a gyors és azonnali pénzkereset lehetett, amit ők kaptak kézhez, míg anyjuk hosszabb távú, ám sokkal kifizetődőbb stratégiát alkalmazott.

⁵¹ Terczy Szilárd főkapitány eredeti keresztnéve Konstantin volt, görög származása miatt.

⁵² BFL IV.1303.e 1985/1848–49.

⁵³ Nem tudható mi lehetett ez a nyavalya, mert ekkor még az egyes nemi betegségeket nem tudták elkülöníteni egymástól, különösen a korai stádiumban.

⁵⁴ BFL IV.1303.e 1985/1848–49.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ SPIRA, 1996. 72.

beavatkozni működésébe, talán úgy látták, nincs is rá szükség. Csak akkor cselekedtek, vagyis tartottak razziát és kutatták fel a nemi betegeket, ha arra felsőbb hatóságok utasították őket. A rendi Magyarország törvényei ugyanis nem rendelkeztek a prostitúcióról, a fogalmat sem használták, ezt a tevékenységet a paráználkodás (*stuprum*) egyik fajtájának tekintették. Szlemenics Pál,⁵⁷ a korszak egyik legismertebb és a régi nemzedéket képviselő jogtudósa a „szemérmünket érdeklő bűntettek” közé sorolta, és először 1836-ban, majd második kiadásban 1847-ben megjelent munkájában pontosan azonos módon definiálta a fogalmat.

*„Paráználkodáson (stuprum) általánosan azon bűntettet értjük, mely valamely férjfinak fejrsemélylyel természet rende szerint történő tilos testi közösülése által követtetik el. [...] a' mint a vétkező nőszemély vagy máskép tisztességes életet elő, vagy pedig bujaságra hanyatthomlok vetemedő személy, vagy megszeplősítésnek (stuprum in specie), vagy pedig kurválkodásnak (fornicatio) szokjuk nevezni.”*⁵⁸

Lényeges ez a különbségtétel a jogtudós részéről, mert a „kurválkodás” más megítélés alá esett a közvélemény és a hatóságok előtt egyaránt. Szlemenics, miután a paráználkodás valamennyi lehetséges változatát leírta, fontosnak tartotta fejtegetéseit kiegészíteni azzal, hogy

*„Az itt érdekelt bűntetteknek büntetését a' nő személyekre nézve, kivéve, ha szentelen s' bordélyházi kurvák volnának, olly módon kell végrehajtani: hogy a' büntetésnek nyilvánossága által szemérmök meg ne sértessék; mert máskép minden szeméremből kivetkőzővén még hajlandóbbak leendnek a bujálkodásra.”*⁵⁹

A jogásznak a szégyenérzet elvesztésének vagy megszűnésének következményeiről vallott nézetei, ha kissé differenciáltabban is, de napjainkban is helytállóak. Szlemenics külön kitért az ún. „kurvakerítés” (*lenocinium*) bűntettére, és megállapította, hogy erről törvényeink hallgatnak és törvényszéki szokásaink sem alakítottak ki meghatározott büntetést, így az a bírótól függ.⁶⁰

A fiatalabb jogásznemzedéket képviselő Szokolay István⁶¹ a „paráználkodás és erőszakos közösködés” címszavak alá sorolta be ezt a bűncselekményt. Véleménye szerint:

*„Egyszerű paráználkodás az, midőn szabad, nőtlen férfiú valamely leánynyal vagy özvegygyel közlekedik. – Fogalmára tehát megkívántatik, hogy a' közlekedésre jogalap ne létezzék, p. o. házasság által, továbbá ne legyen közöttök rokonság, mert ez külön bűntettet foglal magában, és hogy a' nő ne legyen kéjhölgy, ki mindenkinek átadja magát akár pénzért, akár vágyai kielégítéséért, az, hogy a nő mással is volt közlekedésben, nem tesz kivételt.”*⁶²

⁵⁷ Szlemenics Pál (1783–1856) a magyar jogtudomány első akadémikusa.

⁵⁸ SZLEMENICS, 1836. 138. és 1847. 119.

⁵⁹ SZLEMENICS, 1836. 142. és 1847. 122.

⁶⁰ SZLEMENICS, 1836. 143–144. és 1847. 123.

⁶¹ Szokolay István (1822–1904) ügyvéd, szerkesztő és jogi író.

⁶² SZOKOLAY, 1848. 316–317.

Mіндеzt kiegészítette azzal, hogy a közerkölcsiséget sérti ugyan ez a büntett, de a családi élet kímélése miatt csak magánvádra indítanak eljárást miatta.

Szokolay a prostitúcióval kapcsolatban tárgyilagosan fogalmazott, és tartózkodott annak morális alapú megítélésétől.

„A kéjhölgyek jelenleg eltűretnek az államban, mint ilyenek, büntetés alá nem tartoznak, mert közszükségnek ismertetett el a' kéjházak fentartása. De vannak innen is kivételek, nevezetesen, ha engedéllyel a' rendőrségtől nem bírnak, megfenyítendőek, mert szükség, hogy a' rendőrség által ismertessenek.

Továbbá büntetést érdemelnek akkor is, ha csábítást használnak [...]. Megfenyítettnek akkor is, ha valami botrányt okoznak: azért nem engedtetik meg nekik este járkálni, vagy nyilvános sétahelyeken megjelenni.

Ide tartozik a kéj-kerítés – lenocinium, – a' mennyiben bizonyos személyek az állati kéj kielégítését elősegítik. Két nemét kell megkülönböztetni: először az egyszerű kéj-hölgytartást nyilvános kéjházakban, hol csupán alkalom nyújtatik arra, hogy kiki betölthesse vágyait, – ezekről már mondatott, hogy mindenütt eltűretnek, és csak rendőri felügyelet alatt állanak. De másodsor sokkal nagyobb figyelmet érdemelnek a' csábítás szempontjából. A kéj-kerítők – kupplerek – legfőbb keresetáguknak tartják a leányokat, kivált fiatal-korbelieket, édesgetésekkel, ajándékokkal és ruhákkal, ígéretekkel arra venni, hogy átengedjék magokat eszközül idegen kéjek kielégítésére és a' kerítők keresetének szaporítására. Illy kerítési foglalkozás az erkölcsiség és ártatlanság felforgatására igen nagy hatással van, azért a' bíró és törvényhozó figyelmét méltán megkívánja. Azért ámbár a kéjházak eltűretnek, a' csábítást büntetni szokták a' codexek.”⁶³

Munkájában Szokolay megerősítette Szlemenics álláspontját, mely szerint a korszakban érvényesnek tartott országos törvények nem rendelkeztek sem a *fornicatio* (prostitúció), sem a *lenocinium* (kerítés) felől, de a szokások és a joggyakorlat miatt engedélyezték a kéjházak működését. Ugyanakkor büntettek minden csábítást, kerítést, amelynek célja az volt, hogy *„két tárgyul szereztessék meg a nő”*. A kerítők büntetése ismeretei szerint egy-két év fogság *„szokott lenni”*. Szokolay az első magyar jogász, aki megemlítette, hogy *„A törvénykönyveknek különösen kellene még más közelebbi viszonyokról is rendelkezni; millýenekben vannak: a nevelő intézetek növendékei, cselédek stb., mert ezek olly körülmények, mellyek az ártatlanság megrontására legveszedelmesebbek.”⁶⁴*

A Pesten élő Szokolay állításai szerint a prostituáltaknak engedéllyel kellett rendelkezniük, ennek módjáról, rendszeréről azonban nem közölt semmi pontosabbat, ezért érdemes megvizsgálni a prostitúció kezelésének lokális előzményeit és helyzetét. Országos törvények hiányában a prostitúció működésére vonatkozó helyi szabályokat Pesten és Budán a városi tanács hozta meg. A problémákat jól ismerő városi közigazgatásokat ugyanakkor a 18. században és a 19. század első felében „felsőbb” intézkedések sokasága kereste meg a kéjnőkkel és a hozzájuk köthető különböző jogsértésekkel kapcsolatban, ezek legtöbbször csak megnehezítették

⁶³ SZOKOLAY, 1848. 318–319.

⁶⁴ SZOKOLAY, 1848. 319.

munkájukat. Kivételnek tekinthető esetnek bizonyult, amikor a város növekedésével és a városi bűnözés kialakulásával összefüggő problémák megoldására a Helytartótanács 1834-ben felkérte Mednyánszky Alajost,⁶⁵ hogy királyi biztosként dolgozzon ki egy új közrendészeti szabályozást.⁶⁶ Az általa kidolgozott *Utasítás a városi főkapitány hatáskörébe tartozó ügyekről* címmel kibocsátott városi rendelet 1836-ban lépett érvénybe, és a későbbiekben is ez szolgált alapjául a budapesti közrendészet szabályozásának.⁶⁷ Az utasítás a kéjनोंkkel kapcsolatban röviden és tömören fogalmazott.

„A kéjनोंk üzelmeit letartóztatásukkal és eltávolításukkal kell szabályozni. Tartózkodási helyeiket szorgalmasan fel kell kutatni és ilyen vonatkozásban különösen a nyilvános csapszékeket/kocsmákat szükséges vizitálni. A kerítőnőket és az örömlányokat az előírt módon kell büntetni. Az utóbbiak egészségi állapotát meg kell vizsgáltatni és gyógyításukról gondoskodni szükséges.”⁶⁸

Az „előírt módon kell büntetni” kifejezés a két város gyakorlatában a prostituáltakkal szemben alkalmazott és fokozatosan enyhülő büntetéseket takarta. Ezek a 18. században alakultak ki, de a 19. század első felében már alig alkalmazták őket. A hatóságok hosszú ideig még a vadházasság és az üzletszerű kéjnelgés között sem tettek különbséget:

„egy-egy rossz életű nőszemély ügyében a városi hatóság meglehetősen sommásan járt el. Ha a nő beismerésben volt, vagy terhessége elárulta az előzményeket, nem volt néhez elmarasztalni. De számos esetben a közhír, a könnyelmű élet gyanúja is elég volt a büntetéshez; egyre másra seprűzték ki a nőket wegen scandalösen und suspecten Hurenleben.”⁶⁹

A parázna nők legszigorúbb szabályszerű büntetése a „hegedűvel”⁷⁰ való kivezetés és a városból való száműzés, enyhébb megítélés esetén pellengér, vagy csak kiutasítás és a hegedűvel való megfenyegetés lehetett.⁷¹ Minderről viszonylag keveset tudunk, mert a városi tanácsülési jegyzőkönyvekben szándékosan mellőzték, vagy szüksézáván jegyezték fel a közösség egészére rossz fényt vető tömeges jelenségeket, mint például a prostitúciót vagy a szerencsejátékokat.⁷² Az mégis bizonyosnak tűnik, hogy másként ítélték meg, ha valaki tisztességes életmódját szegte meg paráznasággal vagy eleve tisztességtelen életmódot folytatott. A század legelső éveit leszámítva:

⁶⁵ Mednyánszky Alajos báró (1784–1844) nyitrai főispán, több ügyben királyi biztos, udvari tanácsos, az MTA tagja, a Királyi Kamara elnöke.

⁶⁶ JANCSÓ, 1995. 111.

⁶⁷ *Utasítás - Instruction*, 1836. 386–407.

⁶⁸ *Utasítás - Instruction*, 1836. 402–403.

⁶⁹ BÓNIS, 1962. 152. és 192.

⁷⁰ A „hegedű” három, kör alakú nyílással ellátott fenyítőeszköz volt, amely az elítélt nyakát és kezeit úgy fogta össze, mint egy hegedű. Ebben a hordozható nyakkalodában kellett elviselnie a vétkesnek a tömeg csúfolódásait, szitkozódásait és a meghajigálást.

⁷¹ BÓNIS, 1962. 152. és 192.

⁷² GÉRA, 2014. 43.

„a 18. század első évtizedeiben a testének áruba bocsátásával vádolt asszonyszemély csak nagyritkán került a bíróság elé, s ezekben az esetekben az ősi mesterség űzése csupán ennél fontosabb vád – legtöbbször lopás – súlyosbítására szolgált. A tanácsülési jegyzőkönyvekben elsősorban bigámiával vagy házasságtöréssel kapcsolatos ügyeket sorolhatunk a paráznság fogalma alá.”⁷³

Az 1750-es és 1760-as években Pest városának hatóságai közel jártak a kéjlegés ellenőrzésének módjához. A magyarországi prostitúció történetében először, a kéjnök működésük legalizálásáért cserébe bárcát vagy igazolványt kaphattak „néhány krajcárért” a város bírójától, illetve az iratokat az őket foglalkoztató és működésük feltételeit biztosító kocsmárosok vagy ház- és lakástulajdonosok, bérlők is beszerezhették a hatóságoktól.⁷⁴ Ez, amennyiben általános gyakorlat volt, három dolgot eredményezhetett volna. Az első, hogy elvileg megvalósult kéjnök összeírása, azaz ellenőrizhetővé váltak volna, másodsorban rendszeres orvosi vizsgálatra lehetett volna a prostituáltakat kötelezni, és harmadsorban, hogy ebből a tevékenységből bevételhez juthatott volna Pest városa. A történetből sajnos nem világos, pontosan hogyan történt az igazolványok kiadása, valóban megvalósult-e a maradéktalanul ellenőrzés. A városban történtek híre eljutott Bécsbe az uralkodónőhöz, miután Szlávy Pál⁷⁵ királyi biztos 1767-ben jelentést tett az udvarnak a pesti közállapotokról.⁷⁶ Mária Terézia ezekben az években folytatta a prostitúció elleni hadjáratát és ezért figyelmét nem kerültk el a Pesten történtek, sőt súlyos következményei lettek. Az uralkodónő 1770-ben keletkezett *Pestini meretrices extirpandae* kezdetű leiratában nem csupán megerősítette Szlávy intézkedéseit, amelyek a kéjnök fokozatos „kiirtását” célozták, de azokat ki is egészítette.

„A főként külvárosokban rejtőzködő céda életű személyekre és ezek vétségeire vonatkozó királyi biztosi intézkedéseket, melyek e nők fokozatos kiirtását célozzák, kegyesen megerősítjük azzal a kiegészítéssel, hogy azt is kinyomozzák, kinek a bírásokodása alatt, mikor és miféle hozzájárulással lépett életbe az a bűnös szokás, hogy az ilyen szajha személyeknek protectios cédulákat állítanak ki. Az igazság kifürkészése után nemcsak azok kiadója ellen kell szigorúan eljárni, hanem fenti megengedhetetlen dolog eltűrése miatt a tanácsot is szigorúan meg kell feddeni.”⁷⁷

Az engedélyek vagy bárcák ezek után természetesen megszűntek, de a rendelkezés hatálya és hatása a következő évtizedekben is fennmaradt, mert a városi hatóságok nem mertek személyre szóló engedélyeket kiadni, és így sem önkéntességen, sem kényszeren alapuló nyilvántartást nem tudtak létrehozni. A különböző prostitúcióval kapcsolatos uralkodói rendeletek pedig – a prostituáltak kiirtására, elüldözésére – továbbra is végrehajthatatlanoknak bizonyultak.

⁷³ GÉRA, 2015. 96.

⁷⁴ DOROS-MELLY, 1930. 2. kötet. 693.

⁷⁵ Szlávy Pál (1706–1787) a királyi táblánál ítélmester, királyi ügyigazgató, *septemvir*, Bereg megye főispánja, királyi biztos.

⁷⁶ DOROS-MELLY, 1930. 2. kötet. 692.

⁷⁷ LINZBAUER, 1852. 572. Magyar fordítását lásd DOROS-MELLY, 1930. 696.

A nemi betegek ellenőrzése és egy sajátos szabályozás

A pesti és budai prostitúció kezelésében lassan mégis bekövetkeztek a változások. Ezt az átalakulást dokumentálta Wilhelm Horn,⁷⁸ egy fiatal berlini orvos, aki barátjával 1828. október elsején érkezett néhány hónapra Magyarországra. Útleírásában egyértelműen leszögezte, hogy Pesten a bordélyházak sohasem voltak engedélyezve, sőt felállításukat legfelsőbb, azaz királyi paranccsal megtiltották. Horn leírta, hogy miután a legmagasabb rangú pest-budai katonaoorvos panaszkodott feletteseinek a katonák közt gyakran előforduló szifilisz miatt, ennek az lett a következménye, hogy kötelező vizsgálatnak vetették alá az összes ledér életű nőszemélyt.

„Pesten össze is fogták őket s azok közt, akik iparszerűleg foglalkoztak ledérséggel, számarra nézve több mint 200, öt százalék syphilisesnek bizonyult; a katonákat üldöző második csoportja e személyeknek csaknem végésvégig nemibajos volt, ezeknek a száma a 80-at meghaladta; a legveszélyesebb azonban a harmadik csoport, amely alkalmasszerűleg kínáló dílettáns nőkből, cselédekből és varrónőkből áll, mert ezek sem a maguk baját, sem a férfiakét nem ismerik. Ostorverés, kiutasítás az eltitkolt betegségek ellen mitsem használt.”⁷⁹

Wilhelm Horn feljegyzései azt sejtetik, hogy a hatóságok ekkor már ismerték az „iparszerűleg” prostitúcióval foglalkozókat, pontosabban tisztában lehettek azzal, hogy hol kell keresni őket, szám szerint 200 főt, ugyanakkor elfogtak 80 olyan nőt is, aki titkos prostituáltként üldözte a katonákat és gyakorlatilag valamennyien betegek voltak.

Adatai azért fontosak, mert lehetőséget adnak arra, hogy óvatosan megbecsülhessük a pesti és budai prostitúció jelentőségét, elterjedtségét és méreteit. 1827-ben, tehát egy évvel a fiatal orvos érkezése előtt Pesten 56777 fő, míg Budán és Óbudán 37536 fő lakott, nem számítva a katonaságot és tanulóifjúságot.⁸⁰ Az elfogott pesti kéjnök száma alapján, ami 280 fő volt feltételezhetjük, hogy Budán kevesebb, a lakossággal arányos számban összesen 180-200 prostituált működhetett. A két város lakosságához tartozott még a 6500 fős helyőrség és a hasonló nagyságrendű diákság.⁸¹ A 94–95.000 fős lakosság létszámához és a 10–12.000 főnyi katona és diák, azaz egyedülálló férfi létszámához viszonyítva 450–500 főnyi prostituált nem tűnik soknak, még akkor sem, ha azt feltételezzük, hogy legalább ennyi nő csatlakozhatott időnként és alkalmasszerűen hozzájuk. A vázolt létszámhoz szükség volt még a működést biztosító intézményekre. 1831-ben a leggyakoribb prostitúciós helyszínből, kocsmából 687 működött Pest városában, 28 kávéház várta a vendégeket, 20 körüli volt a vendégfogadók száma és több táncos mulató, redout működött önállóan,⁸² mindezek mellett kéjnépszállások, és titokban erre a célra

⁷⁸ Wilhelm Horn (1803–1871) orvos, utazó, tisztviselő, majd a legrégebbi berlini kórház, a Charité igazgatója.

⁷⁹ HORN, 1831. 328. és GYÖRY, 1917. 557.

⁸⁰ KATUS, 1991. 20.

⁸¹ HORN, 1831. 333. és GYÖRY, 1917. 556.

⁸² PATACSICH, 1831. 62–63.

használt magánlakások sokasága létezett még. Ez azt jelentette, hogy a nyilvános szórakozóhelyek többségében – ideértve a kocsmákat is – nem lehetett prostituáltakkal találkozni, hiszen számuk jóval meghaladta az ezzel foglalkozó nők számát. Ráadásul az ilyen típusú üzletekben rendszerint több kéjnőt alkalmaztak vagy fogadtak be, illetve ezek a helyek a város már említett részein koncentráálódtak. Az is bizonyosnak látszik, hogy a polgárság alaposan kivehette a részét az üzletből, mert bormérést, azaz kocsmát csak polgárok tulajdonában álló házban engedélyeztek.⁸³

Horn szerint, bár a vizsgálattal megbízott sebészek megvesztegethetőek voltak, mégsem harapódzott el túlságosan a szifilisz Pesten. Amit azonban leginkább nem értett, az a prostitúcióval kapcsolatos közvélekedés volt. Különösnek tartotta, hogy a városban mindenki erkölcs ellen valónak tartotta, hogy rendőri felügyelet alatt álló rendszeresített bordélyházakat állítsanak fel. A közvélekedés az volt, hogy „csakis a titkos kéjelgés szigorú megbírságolása s a szentesített intézetek pontos ellenőrzése volna alkalmas, hogy némi biztonságot teremtsen ezen szükséges rossz terén”.⁸⁴

Horn 1828–1829-ből származó feljegyzései alapján úgy látszik, hogy könnyen összeszedték az előírt vizsgálatra a pesti prostituáltakat, mintha azok össze lettek volna írva, majd megjegyezte, hogy a közvélekedés szerint a „szentesített”, azaz jóváhagyott intézeteket kellene pontosan ellenőrizni. Feljelentésében Kostyánné is rendszabályokat emlegetett 1849-ben, amelyek szerint vetélytársának nem lett volna joga kéjnöket tartani. A budai városkapitány jelentéséből pedig a következő derült ki 1841-ben.

„A’ mi pedig a városban tartózkodó kéjleányokat illeti, ezek időről időre orvosilag megvizsgáltnak és az olyanok, kik bujakórság betegségében lenni tapasztaltatnak, a’ városi nő-kórházba orvosoltatás végett küldetnek, s miután egészségüket visszanyerték, testileg megbüntettetnek, ’s így hazájokba visszaküldetnek, szinte ez történik az efféle behozott egészséges kéjleányokkal is melyek nem ide valók. A’ mi pedig azon korcsmárosokat illeti: kik az ilyly szabad személyeket fenntartani szokták, ezek szinte büntetés alatt vannak és már sokkal kevesebb számúak, mint sem azelőtt voltak...”⁸⁵

A városkapitány valójában azt mondta ki, arról írt, hogy a helyi – „a városban tartózkodó” – és egészséges prostituáltak szabadon működhetnek, míg a helyi és vidéki beteg nőket gyógykezelték, és ha volt hova, akkor kitoloncolták őket. Feltételezhetően, ha rendelkeztek lakhatási joggal, vagy nem volt hova kitelepíteni őket, akkor maradhattak. Ennek a rendszernek a működését Doros Gábor és Melly József a téma két világháború közötti kutatói úgy képzelték el, hogy valószínűleg a vizsgálatokat az „időről-időre” megtartott razziaikkal kapcsolatban végezték.⁸⁶ Biztosnak tartották az 1840-es évekkel, 1848–49-el kapcsolatban, hogy „mégis valamilyen primitív nyilvántartásfélének kellett már akkor lennie (amire nézve ugyan nem sikerült biztos nyomot felfedezni), mert különben a tisztí orvosok a hetenkénti rendszeres vizsgálatot nem lettek volna képes végrehajtani”.⁸⁷

⁸³ PATACSICH, 1831. 63.

⁸⁴ HORN, 1831. 329. és GYÖRY, 1917. 558.

⁸⁵ DOROS-MELLY, 1930. 705–706. és LINZBAUER, 1861. 440–441.

⁸⁶ DOROS-MELLY, 1930. 706.

⁸⁷ DOROS-MELLY, 1930. 708.

A prostituáltak nyilvántartásának, azaz működésük szabályozásának kérdését – legalábbis az 1830-as és 1840-es évekre vonatkozóan – egy Pest városi tanácsához benyújtott kérelem segít tovább nyomozni és értelmezni. A csak lakhatási joggal rendelkező Uhlitz Lőrinc betegségére hivatkozva, alázattal esedezett 1848 nyarán a tisztelt tanács előtt.

„Szomorú helyezettésemet megvizsgálva, házbéremnek 's a Város Közterheinek viselhetésére 's illetőleg megfizethetésére, részemre a Kény leányokkali üzletet a Theresia Kül Városban (kupleráj) gyakorolhatására szabadságot 's engedelmet engedni szíveskednék Ki egyébbiránt tisztelettel maradok [...] alázatos szolgálja.”⁸⁸

A nőtlen mészároslegény kérelmét, betegsége ellenére a városi tanács és Lángh Ignác⁸⁹ városi főkapitány egyaránt elutasította, mert a lakhatási engedélyt „csak tanult mestersége, vagy más tisztességes életmód űzése feltétele alatt”⁹⁰ kapott. Az ügy, bármilyen hihetetlen, eljutott Szemere Bertalan belügyminiszterig, akinek az Uhlitz Lőrinc által bérelt Kék Kakas utcai lakás tulajdonosa, egy Pest városi polgár, bizonyos Frohlich úr írt kérvényt: „Tisztelt belügyér úr” megszólítással. A levélből kiderült, hogy a mészároslegényt kötelezték bérleményének elhagyására, és a már említett okokon túl, azért sem hagyták meg kerítői minőségben, azaz kuplerájosként, mert azt férfinak űzni tilalmas volt.⁹¹ A tulajdonos az elmaradt tetemes lakbér miatt kérelmezte bérlőjének a maradását legalább a felmondási idő (negyedév) leltetéséig, amit a hatóság visszautasított.

A részletekből összeállítható kép alapján a pesti és budai prostitúció nyilvános, a hatóságok tudtával működő jelentősebb részét, közvetett módon és a szokásjog figyelembe vételével felügyelte a helyi közigazgatás, feltehetően a 19. század elejétől, egészen 1850-ig. Ebben a rendszerben nem a prostituáltakat írták össze, hanem a kéjnéptartásra engedélyt benyújtó személyeket tartották nyilván ugyanúgy, mint a többi – különböző üzletek nyitására, egyéb tevékenységekre – engedélyért folyamodókat. Hatósági intézkedés esetén ezeknek az embereknek a lakcímein keresték a megadott engedélynek megfelelő számú nőt, akiket foglalkoztattak vagy foglalkoztatni kívántak. Ezért lehetett minden ilyen esetben a prostituáltakat viszonylag könnyen orvosi vizsgálatra kötelezni vagy előállítani ebben az időszakban. A kocsmákban, a kéjnéptanyákon, a bordélyokban és a magánlakásokon folytatott prostitúció működtetői, felügyelői – noha akadhettek kivételek – az „előírás” vagy inkább a szokásjog szerint, csak nők lehettek. A „kupleros”, magyarul „kerítő” kifejezés ekkor lett a szexuális szolgáltatásokat nyújtó intézmények vezetőinek és működtetőinek gyűjtőneve. A jogosultaknak lakhatási engedéllyel, azaz állandó tartózkodási és munkavállalási joggal kellett rendelkezniük vagy polgárjoggal rendelkező férfiak feleségei és özvegyei közül kerülhettek ki. A prostitúcióra használt épületek – kocsmák, bordélyok, lakások – tulajdonjoga és a prostitúció működtetésének joga

⁸⁸ Uhlitz Lőrinc kérelme, 1848. június 7. BFL IV.1303.c 266/1848.

⁸⁹ Lángh Ignác (1812–1864) ügyvéd, a *Pesti Hírlap* munkatársa, az Országbírói értekezlet tagja, főkapitány.

⁹⁰ Lángh Ignác városi főkapitány jelentése a tanácsnak. 1848. július 13. BFL IV.1303.c 266/1848.

⁹¹ Ugyanott: Frohlich Ferdinánd háztulajdonos levele Szemere Bertalan belügyminiszternek. Dátum nélkül.

többnyire szétvált, mert a tulajdonosok zöme inkább bérbe adta az erre szolgáló ingatlanokat, semmint egy pesti polgár felesége, például Frohlich úré, ilyen erkölcs-telen szerepet vállaljon a város közönsége előtt.

A szabadságharc időszaka: a háború és a prostitúció

A pesti és budai prostitúció intézményei, szereplői a szabadságharc előestéjén és kezdetén az addig megszokott keresletnek és igényeknek megfelelő számban, az ehhez szükséges háttér-infrastruktúrával szolgálták ki a klienseket. 1848 nyarától fokozatosan megváltozott a helyzet, ugyanis ekkor már megkezdődött a nemzetőrség mellett a honvédség toborzása is a két városban. „Az 1848 őszeig felállított 14 honvédszászlóaljából 3 a fővárosban alakult.”⁹² A zászlóaljak létszáma egyenként valamivel több, mint ezer fő volt, azaz összesen háromezren jelentkeztek katonai szolgálatra. A honvédségbe jelentkezőkre nem vonatkozott a nemzetőrség esetében előírt vagyoni cenzus, ezért „ez a rendelkezés lehetővé tette, hogy a nemzetőrség soraiból kirekesztett nincstelenek is jelentkezzenek a honvéd zászlóaljukba”.⁹³ Az 1. a 2. és a 14. honvédszászlóaljak toborzási körzete vidéki területeket és városokat is magába foglalt, így a legénység zöme, de minimum a fele nem Pestről származott. A katonának jelentkezettek döntő többségét, mesterlegények, napszámosok, munkások, munkanélküliek, segédek alkották, és csak minden tizedik honvéd került ki a diákok, a „tanulmányos ifjak” közül. A felmerült problémákkal kapcsolatban Nagy Gusztáv toborzási biztos 1848. május 28-án írt jelentésében számolt be Batthyány Lajos miniszterelnöknek. Azt javasolta többek között, hogy a toborzásnál legyen jelen az adott zászlóalj egy tisztje, hogy az eskütétel után azokat, „kik eddig nyomor miatt a szenny és piszok martalékai voltak, rögtön fürdőbe küldhesse, megnyírathassa és legalább tiszta fehérneművel elláthassa”.⁹⁴ Azt is leírta, hogy „a toborzást csak délelőtt javasolja folytatni [...], mert a bor, a mámor hatására délután esetleg beállókat ilyen állapotban felesketni úgysem lehetne”.⁹⁵

Komoly gondot okoztak a seregbe már bevett új honvédek is, mert a többnyire szegény fiatal emberek tetemes összeget, 20 forintot kaptak foglalónak a napi 8 krajcár fizetség mellé, és az előbbi összegből 15 forintot azonnal kézhez kaptak.⁹⁶ A pénzhez jutás és Pest városának lehetőségei, illetve nyilvánvalóan a többi katona biztatása, szórakozásra ösztökélte az újoncokat. Csernátony Lajos a következőket írta a *Márczius Tizenötödikében* 1848 nyarán:

„Ezen rendelkezés – már mostanáig megtermé gyümölcsseit. Pár napi fiakkerezés, evés ivás és kéjelgés után üres zsebekkel, de annál betegebben térnek haza, darab időre a szolgálatra tanulásra alkalmatlanná téve, sőt betegségek természeténél fogva a jövődre is minden kisebb baj iránt fogékonyabbakká tétetve.”⁹⁷

⁹² URBÁN, 1963. 403.

⁹³ URBÁN, 1963. 408.

⁹⁴ URBÁN, 1963. 412.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ URBÁN, 1963. 436. és SPIRA, 1996. 67. és 74.

⁹⁷ CSERNÁTONY, 1848. 284. Idézi, de pontatlanul URBÁN, 1963. 436.

Ehhez képest sokan nem „darab időre”, nem napokra, hanem hónapokra estek ki a szolgálatból. A két városban több alakulat folytatott egy időben toborzást és állandó volt a különböző egységek átvonulása és hosszabb vagy rövidebb ideig történő itt tartózkodása. Az egyik toborzás alatt álló alakulat a Kossuth-, később Hunyadi-szabadcsapat önkénteseire lett figyelmes Alexy Lajos 1848. szeptember 3-án a Kék Kakas utca egyik bordélyában, amikor ezt írta: „*pongyolás kéjhölgyektől, dühösen veszekvő Kossuth katonák,*⁹⁸ *(kiket mindenütt szerencsénk volt találni) csillapítottak*”.⁹⁹

A helyzet azonnali intézkedést kívánt Pest város tanácsától, amelynek tagjai talán nem a legfontosabb kérdéssel kezdtek el foglalkozni. A tanácsnokok bizalmatlanok voltak a megvesztegethetőnek tartott seborvosokkal szemben, akiknek többsége egyúttal a borbélymesterséget is folytatta. A tanács ezért 1848. augusztus-szeptember környékén elvette a kéjhölgyek vizsgálatát a sebészektől, és azt a tiszti, azaz a városi orvosokra bízta. Az Országos Honvédelmi Bizottmány, amely ekkor a kereskedelmi miniszter feladatait is ellátta, a döntést 1848. október 28-án lényegében helyben hagyta.¹⁰⁰ Az OHB azonban, amelynek tagja volt Szemere Bertalan, továbblépett ennél, és 1848. november 16-án az egész országra kiterjedő rendeletet adott ki, miután a hadügyminisztérium tájékoztatása szerint kiderült, hogy a beteg katonák kétharmad része szifiliszben betegedett meg. A rendelet első pontja kimondta: „*Tiszti orvosainak szigorú kötelességül tegye, hogy a' mennyiben netalán itt ott kéjhölgyek léteznének, azokat egészségi állapotok tekintetéből figyelemmel kísérvén, minden héten meghatározott időben hatósági felügyelet mellett megvizsgáltsa.*”¹⁰¹ A szabályozás következő pontjai – a gyakorlatnak megfelelően –, kimondták, hogy a kéjnők és a bujasenyvben szenvedő „*bármí szegény férfi, vagy némbér minden különbség nélkül a hatósági kórházakban díjmentes ápolást nyerjen*”.¹⁰² Doros Gábor és Melly József ezeket a rendelkezéseket tekintették Magyarországon a reglementáció kezdetének. Ez az OHB által készített szabályozás azonban, amely mögött valószínűleg Szemere és szakértői álltak, csak a kéjnők rendszeres orvosi vizsgálatát írta elő, kötelező hatósági nyilvántartásukat és bejegyzésüket nem.

A hadi helyzet alakulása a rendelet végrehajtását teljesen ellehetetlenítette. Az év végén az osztrák csapatok a kettős főváros elhagyására kényszerítették a magyar sereget, és ez nagyon megnehezítette a prostitúció, de főként a nemi betegségek terjedésének ellenőrzését. Néhány hónap múlva viszont, 1849. április 23-án az osztrák alakulatok vonultak vissza, átkeltek a Dunán és elindultak Bécs felé. Ezt követően, a Budai vár ostroma miatt, több mint egy hónapon keresztül Pesten, Pest környékén, majd főként Budán legalább 30.000 magyar katona, a várban pedig 5000 császári katona állomásozott védőként.¹⁰³ A budai vár visszafoglalása után a magyar csapatok fokozatosan elvonultak, és a kormány Kossuth vezetésével bevonult június 5-én Pestre, hogy újra megkezdje működését a kettős fővárosban.

1848 nyarán és őszén kiderült, hogy a korabeli közegészségügy, a helytartótanács egészségügyi osztályától kezdve a megyei, városi és kerületi főorvosokon át

⁹⁸ ALEXY, 2014. 208.

⁹⁹ ALEXY, 2014. 98.

¹⁰⁰ LINZBAUER, 1861. 945. Idézi: DOROS-MELLY, 1930. 707–708.

¹⁰¹ LINZBAUER, 1861. 948. Idézi: DOROS-MELLY, 1930. 709.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Ekkora tömeg esetén az alkalmi és a titkos prostitúció került előtérbe.

a helyhatósági orvosokig, ideértve az új kormányzat régi-új szakembereit tisztában volt a nemi betegségek veszélyességével. Erdélyben és Dalmáciában csak a 19. század első harmadában sikerült lokalizálni és lassan megszüntetni a szifilisz-pan-démiákat.¹⁰⁴ A betegség gyors, járványszerű terjedése megszűnt ugyan, de megállítani nem sikerült. Dr. Novák Ágoston már 1842-ben arra figyelmeztetett, hogy „a bujasenyves ragály, ez azon százfejú hydra, melyet letiporni nem képes az összes orvosi tan. [...] már ma nem csak buja fényűző városainkban üté fel lakhelyét, hanem csendlepte falvakon s pusztákon is, hol eddiglen a tiszta moralt keresni kellett [...] A magyar parasztság között sok helyen súly név alatt lappang.”¹⁰⁵ A magyar honvédség soraiban a döntő többséget – még a pesti zászlóaljokban is – a vidéken született, a seregbe vidékről érkező vagy vidéken jelentkező parasztok, iparosok, segédek, szegény emberek alkották. 1849 nyarára kiderült, hogy a szifilisz már mindenütt jelen volt az országban, amit talán szinten lehetett volna tartani, de folyamatos, lassú terjedését a harcokban exponált helyeken és közegben generálta és felgyorsította a háború. Ennek a folyamatnak a szenvedő alanyai Pesten és Budán, a két leginkább érintett településen a folyamatosan jelenlévő és/vagy cserélődő katonaság, valamint a városok polgárai, lakosai lettek. A helyzet komolyságát mi sem mutatta jobban, mint az, hogy a Szemere által vezetett Belügyminisztérium rövid előkészületet követően Pestre történő visszaérkezése után az előzőnél összetettebb anyagot készített és 1849. június 14-én, 15-én és 16-án egymást követően három rendeletet adott ki és küldött szét az országban¹⁰⁶ a betegség terjedésének megakadályozására. A rendeleteket Pólya József¹⁰⁷ dolgozta ki és Bugát Pál,¹⁰⁸ az akkor már a belügyminisztériumba áthelyezett egészségi osztály vezetője vizsgálta felül.¹⁰⁹ Az első és átfogó utasításokat tartalmazó rendelkezést Szemere Bertalan belügyminiszter jegyezte.

„Az, mi több vitézeinket leghuzamosabb ideig a harczmezőtől távol tartja, olyan betegség, mely tisztátalan nőszemélyekkel közködséből ered; azért: I. Minden hatóság azonnal szigorúan tartozik intézkedni, hogy minden ily személyek egészségi állapota, azon kíméllettel, mellyel átaljában a női szeméremnek tartozunk, a hatóság' rendes, vagy az esetre kijelölt orvosai által a lehető legnagyobb figyelemmel s az orvostudomány' jelenkori kellekei szerint, megvizsgáltsák.”¹¹⁰

A miniszter – az előzőekhez hasonlóan – arra utasította a hatóságokat, hogy minden hetedik nap vizsgálják meg a kéjनोंket, és erről az egészségesek hét napra szóló igazolványt kapjanak. A gyanúsakat vagy betegeket szigorúan kórházba utalta.

A rendelet VIII. pontja pedig közvetett módon alátámasztotta annak az ellenőrzési rendszernek a létezését, amely Pesten és Budán már létezett. A rendelet

¹⁰⁴ KISS, 2005. 107–108.

¹⁰⁵ NOVÁK, 1842. 26.

¹⁰⁶ BFL IV.1303.c 206/1849. és MNL Békés Megyei Levéltára IV.B 102.b 800/1849; az előkészítésről: VARGA, 1960. 145–150.

¹⁰⁷ Pólya József (1802–1873) kórházi főorvos, fizikus, pomológus, az MTA rendes tagja.

¹⁰⁸ Bugát Pál (1793–1865) orvos, egyetemi tanár, az MTA tagja, Királyi Magyar Természettudományi Társulat elnöke, nyelvújító.

¹⁰⁹ VARGA, 1960. 145.

¹¹⁰ Szemere Bertalan belügyminiszter rendelete 1849. június 14. BFL IV.1303.c 206/1849.

megfogalmazója nyilvánvalóan ismerte Pest és Buda prostitúciójának működését, ugyanakkor feltételezhető, hogy vidéken, főként az ország városaiban, ha más szerkezetben és arányokkal, de hasonló módon „engedélyezték”, kezelték a kéjnlők jelenlétét és a prostitúciót. „*Minthogy az ily nőszemélyek' kiösmérése a hatósági rendőrség' s nem az orvos dolga, az e tárgyban működő biztosok tiszta jellemére, buzgóságára; a ház-birtokosok vagy ügyelők', nem különben a kerítők' bejelentési készségére a hatóság fő figyelmét fogja fordítani.*”¹¹¹ – mondta ki a szabályozás. A Szemere által aláírt alaprendelet, amely tartalma alapján a városoknak szólt, felhívta figyelmüket, hogy a nemi betegségek gyógyítására, – ha még nem lenne – hazafiúi kötelességüknek tekintsék kórház alapítását. A másik két rendelet az orvosoknak adott szakmai és kezelési utasításokat. Minden erénye mellett a Szemere-féle és az egész országra szóló szabályozás sem mondta ki a prostituáltak összeírását és nyilvántartását a kötelező orvosi vizsgálattal együtt, azaz a magyarországi prostitúció reglementálását. A rendelet gyakorlatban történő alkalmazására sem kerülhetett már sor, mert a magyar kormány július 8-án újra kénytelen volt elhagyni az ország fővárosát, majd augusztusban a szabadságharc elbukott.

A neoabszolutizmus, a közegészségügy modernizálása és a honfibu

A császári hadsereg 1849. július 18–19-én vonult be újra Budára és Pestre. Néhány nappal később már kinevezték Szentiványi Vince császári kerületi főbiztost, aki azonnal megkezdte a két város vezetésének és közigazgatásának átalakítását, és már július 23-án kinevezte azok ideiglenes vezetőit.¹¹² A pesti városi rendőrséget az új hatóságok eleve megbízhatatlannak tartották, ezért 1849. szeptember 29-cel elkezdték átszervezését.¹¹³ Szentiványi rendeletére Pestet öt alkapitányságra osztották. Kialakítottak egy titkosrendőri, besúgóí és információs rendszert, az ún. „megbízottak” (*konfidensek*) hálózatát, amelynek tagjai megbízóleveleik segítségével bármikor katonai segítséget kérhettek. Pesten és Budán hasonló módszereket alkalmaztak, így megalakult a rendőrségen belül az „útlevélosztály és idegenek hivatala”, amely közvetlenül a császári hadsereg rendőri szervezetei alá tartozott, ugyanis ekkor már csak útlevéllel, majd később útjegygyel lehetett elhagyni a két várost és visszatérni oda. Ez nagyon megnehezítette az utazásokat, a munkaerő mozgását, a cselédek, és valószínűleg a prostituáltak vándorlását. Egy pesti úri-asszony ezt nehezményezte és azt vágta az útlevélhivatalt irányító Bekella alkapitány fejébe, hogy „*itt csak a szabadszemélyeknek adnak igazat*”,¹¹⁴ amely megjegyzésért 24 órára bezárták.

Természetesen az új rezsím számára is problémát jelentett a nemi betegségek terjedése, annyira, hogy ebben az esetben még a szabadságharc alatt született

¹¹¹ Uo.

¹¹² WILDNER, 1937. 33.

¹¹³ DEÁK, 2015. különösen 41-50.

¹¹⁴ TÖRÖK, 1931. 63.

döntéseket sem utasították vissza. Terczy Szilárd¹¹⁵ főkapitány ezt egy Pest város tanácsának írt jelentésében fejtegette.

„A szabad személyek vizsgálatára nézve, miszerint azokra a sebészek helyett, ezentúl a kerületi főorvosok ügyeljenek fel, s a szükséges vizsgálatot amazok helyett időnként emezek eszközölkék, az iránt mindazok mik e részben célszerűknek tapasztaltattak, a tisztelt tanácsnak egy külön tervezetben fognak bemutatattani.”¹¹⁶

Ez a rövid megjegyzés már a prostitúció új szabályozásának előkészületeit vetítette előre.

Szentiványi Vince főbiztost azonban ekkor még sokkal fontosabb dolgok foglalkoztatták. 1850. február 9-i rendeletében igyekezett a gazdaságilag fontosabb ügyek tárgyalásába bevonni a rendszerhez hű, általa delegált polgárokat, akik ezeket a kérdéseket – amelyek kijelölése a főpolgármester joga volt – a tanáccsal együtt vitathatták meg.¹¹⁷ Ezt az új intézményt nevezték „vegyes tanácsülésnek” vagy egyszerűen „Községtanácsnak”, ami természetesen nem pótolta a választott testületeket.

A folyamatot a városi rendőrségek, vagy korabeli elnevezéssel városkapitányságok államosítása zárta le. A Grazból Pestre rendelt Josef Prottmann, a pest-budai császári és királyi kapitányság és rendőri igazgatóság nevében közölte, hogy 1850. február 13-ával Pest-Buda és Óbuda városok eddigi rendőrségi kezelése megszűnik, annak rendészeti jellegű működését és irányítását átveszi.¹¹⁸ Prottmann már 1850. február 22-én papírra vetette terveit, amelyek Bach belügyminiszter elképzeléseihez igazodtak és egységes, állami rendőrséget körvonalaztak.¹¹⁹ A pesti tanács azonnal reagált a váratlan helyzetre és Alkér Antal korábbi városkapitány, városi tanácsnok vezetésével bizottságot küldött ki a megszüntetett városi kapitányság egyéb, a szabad királyi városokra jellemző, rendkívül vegyes és széles tevékenységi körének szétosztására.¹²⁰ A bizottság február 20-i javaslatait, *„miként a megszünt városkapitányság köréből e hatóságnál visszamaradt teendőik, szakok szerint osztályozva külön-külön egy-egy tanácsnok vezérlete alatt meghatározott számú községi tagokból, 's szükséges tiszti személyzetből állandó bizottság kezelése alá bocsájttassanak, – a tanács részéről elvileg elfogadtatik”*.¹²¹ Ezek közé a szakok közé tartozott a vásári felügyelőség, a tűz- és vízőrségi szak, az útfelügyelet, amelyet a gazdasági bizottság alá rendeltek és a Szépítési Bizottság, amelynek önálló gazdálkodási és pénzügyi jogosultságait megvonták.

A közegészségi szak vagy bizottmány vezetője Aigner Miklós lett, az ő vezetésével szervezték újjá Pest város polgári közegészségügyét.¹²² Ennek talán leg-

¹¹⁵ Terczy Szilárd, pesti polgár, Pest város polgármestere 1848-ban, majd főkapitánya és főpolgármestere 1849-ben.

¹¹⁶ BFL IV.1303.c 412/1849. november 21.

¹¹⁷ WILDNER, 1937. 71.

¹¹⁸ WILDNER, 1937. 76.

¹¹⁹ CZAGA, 1995. 143.

¹²⁰ WILDNER, 1937. 76.

¹²¹ BFL IV.1202.pp. Egészségügy 1811–1851.

¹²² DÓKA, 1973. 191–201.

fontosabb szervezeti feltétele az volt, hogy a városi, azaz hatósági főorvosi állást különválasztották a város tulajdonát képező Rókus Kórház főigazgatói tisztségétől. Erről Szentiványi utóda, Koller Ferenc miniszteri biztos rendeletére a pesti tanács 1850. március 18-án hozott végzést, amely egyúttal mindkét állásra pályázatot, „csődületet” is kiírt.¹²³ A beérkezett pályázatok elbírálásának és a javaslatételnek a joga a hatalom felé az új hatósági vagy tiszti főorvos személyére, valamint az új tisztség tartalommal történő megtöltése, tehát szabályozása az ekkor már „közegészségügyi” helyett, egyszerűen egészségügyi bizottmánynak nevezett testület feladata lett. A *Szabad kir. Pest Városa fő orvosát illető Szabályokat* és „mellékleteit” Koller miniszteri biztos 1850. augusztus 17-én kapta meg, majd 21-én jóváhagyta és elrendelte, hogy fordítsák le azt magyar nyelvre, és vezessék be a Szabályrendeletek könyvébe.¹²⁴

A szabályozás a városi főorvos kötelességeit 20 pontban sorolta fel, a prostitúció fontosságának megfelelően a harmadik helyre került.

„Tartozik a nemi ösztön czélszerű kielégítésére felvigyázni, hogy el ne fajuljon az, vagy a Status czéljaival ellenkező módon ne elégítessék ki; határtalan elterjedése által az erkölcsiséget ne veszedelmeztesse; rossz következése – a bujakór – által a nép ne satnyuljon. Ezért szükséges

a.) A bordélyházakat szabályozni

b.) A kéjhölgyeket szoros felvigyázat alatt tartani.”¹²⁵

Ennek a rövid paragrafusnak az adja a jelentőségét, hogy egy helyi szabályozás keretein belül először mondták ki Magyarországon a reglementáció¹²⁶ lényegét és ugyanakkor elsősorban civil, azaz orvosi ellenőrzés alá helyezték a prostitúciót, amit súlyának megfelelően egy külön szabályzatban fejtettek ki. Az előbbi szakaszt a nemi betegségek, elsősorban a szifilisz terjedésének megakadályozására kiegészítette még a 4. pont, amely megteremtette a lehetőséget Pest város főorvosának a házasság előtti orvosi vizsgálatra.

„A házasságot czélszerű módon eszközölni. a., az életkor tekintetéből. b., Annak megvizsgálása által, ha vallyon találtatik-e? valami öröklött betegség, vagy csak betegségi hajlam is, nincs-e? ragadó nyavalya, avagy valami vele született természeti hiba a házassodni akarókban.”¹²⁷

A Szabályrendeletek könyvében a főorvosra vonatkozó szabályrendeletet az egészségügyre vonatkozó rendelkezéscsomag utasításai követték, amelyek a kerületi orvosokra, a sebészekre, a bábákra, a törvényszéki orvostanra, a szegények

¹²³ BFL IV.1303.f 5889/1850–1852. 156.

¹²⁴ DÓKA, 1973. 195.

¹²⁵ BFL IV.1202.i Szabályrendeletek könyve. 2. kötet. 178.

¹²⁶ Reglementáció alatt a következőt értem: a heteroszexualitás körébe tartozó szexuális szolgáltatások nyújtásának – meghatározott feltételek közötti és ellenszolgáltatás fejében történő – engedélyezése, személyre szóló és folyamatos rendőrségi és egészségügyi ellenőrzés alatt.

¹²⁷ Uo.

gyógyításának gyakorlatára, a barom-, azaz állatorvosra, a halottkémekekre és végül a bakóra, mint állatnyúzóra vonatkoztak.

A közegészségügy egészét felölelő anyagban az utolsó helyre sorolták a prostitúcióra vonatkozó szabályrendeletet. Mielőtt ennek ismertetésére és elemzésére sor kerülne, érdemes és szükséges röviden áttekinteni, miért nem ismerték, miért nem foglalkoztak ezzel az anyaggal a korábbi kutatások és ez milyen következményekkel járt. Doros Gábor és Melly József *A nemi betegségek kérdése Budapesten* című, 1930-ban kiadott és a témát a prostitúcióval együtt, tudományos alapossággal elsőként feldolgozni szándékozó alapmű szerzői ugyanis, sem a városi főorvos 1850-ben kidolgozott kötelességeiről szóló, sem az ehhez kapcsolódó egyéb szabályozásokról nem tudtak. Kutatásaik során, a már tárgyalt 1848. évi novemberi kereskedelmi miniszteri rendelet és az 1867-es Pest város tanácsa által elfogadott szabályozás közötti időszakra vonatkozóan nem találtak semmilyen hatósági intézkedésre utaló nyomot a budapesti prostitúcióval kapcsolatban.¹²⁸ Ennek oka – többek között – az lehetett, hogy az ún. Szabályrendeletek könyvét nem konzekvensen, hanem alkalomszerűen folyóírással vezették, nem sokkal 1850 őszét követően már nem is használták és ki sem nyomtatták. A prostitúció 1850. évi szabályozása nem szerepelt a főváros által a későbbiekben kiadott rendeletgyűjteményekben sem. Doros és Melly minderről nem tudtak, ezért arra következtettek, hogy a korszak hatóságai, köztük a Prottmann vezette rendőrség, semmit sem tett a szabadságharc levereése után a korszak szexualitással foglalkozó piacának és a szifilisz terjedésének ellenőrzése érdekében.

„A közegészség és közerkölcsiség óvása, a nyílt (tishti orvosi vizsgálaton ellenőrzött) és titkos (az ilyen vizsgálat alól kibújó) prostituáltak felügyelete, a lassanként veszedelmes méreteket öltő leánykereskedelem féken tartása legkisebb gondjukat sem képezte. Sőt ellenkezőleg! A nép vigadjon, ez volt Prottmann rendőrségének kedvenc mottója. Kívánatosnak tartották, hogy a magyarok szórakozásokkal, mulatozásokkal altassák el az elfojtott szegényt és hazafiúi bánatot. [...] A kétes táncloklok ez évek alatt gomba módra szaporodtak s hangos orgiák folytak éjszakáról éjszakára. Erre a korszakra esik az akkoriban 'túrt házak'-nak nevezett bordélyházak felbukkanása és meghonosodása is!”¹²⁹

Munkájuk kettős értelemben vezette félre a közvéleményt, egyrészt megerősített egy már korábban létrehozott mítoszt a császári hatóságok szándékosan felelőtlen hozzáállásáról a kérdéssel kapcsolatban. Másrészt nagy terjedelmű, adatokban gazdag, két kötetes monográfiájuk állításait senki nem merte megkérdőjelezni, mert úgy látszott, abban minden megtalálható, kevésbé feltűnő hiányait pedig többnyire észre sem vették a prostitúció történetével foglalkozó kutatók és érdeklődők.

Az első kivételnek Belitzky János¹³⁰ történész bizonyult, aki Budapest Székesfőváros Levéltárának levéltárosaként kezdett el a prostitúció történetével foglalkozni az 1930-as évek közepén. Az 1940-es évek elején született meg kéziratban

¹²⁸ BELITZKY, é.n. 1. MNL NML XIV. 11.

¹²⁹ DOROS–MELLY, 1930. 709–710.

¹³⁰ Belitzky János (1909–1989) történelem–földrajz szakos tanár, történész, levéltáros, író, könyvkiadó és könyvügynök, tanító, iskola- és múzeumigazgató.

maradt tanulmánya, amelyet az *Egészség-rendőri javaslat 1850-ben a pesti prostitúció rendezése tárgyában* címmel írt. A rövid tanulmány „a javaslat” Belitzky által ismert közvetlen előzményeivel és körülményeivel foglalkozik, gyakorlatilag szó szerint közli a szabályozást, amelyet a szerző egy meg nem valósult kísérletnek tekintett. Véleménye szerint az egészségügyi bizottmány és Hoffmann javaslatai, „bár nem nemzeti felsőbb hatóság rendelkezésére jöttek létre, megalkotóik – Hoffmann főorvos és bizottmányi társai – révén az 1848. és 1849. évi magyar miniszteriális és honvédelmi bizottmányi rendelkezések szellemi utódjának kell tekintenuünk”.¹³¹ Véleménye kronológiai értelemben helytálló, de a jelen tanulmányban foglaltak tanúsága szerint a prostitúció pest-budai rendezése-szabályozása mégsem a nemzeti kormányzás és érzület következményeként született meg.

A pesti és budai prostitúció első szabályozása 1850-ben

A Pest város főorvosának kötelességeit tartalmazó rendeletnek megfelelően a bordélyházakra és a kéjhölgyekre vonatkozó szabályozás elkészült és *A bizottmány egészség-rendőrségi javaslata a prostitutio rendezése tárgyában* címet viselte, amely a prostitúció első – igaz még csak helyi keretek között elfogadott – reglementációja volt Magyarországon. A szabályzatot a Bizottmányon belüli megbeszélések és egy korábbi tervezet alapján Hoffmann Károly¹³², a Rókus Kórház még Szentiványi Vince kerületi főnök által kinevezett-megbízott igazgató főorvosa szövegezte és szerkesztette meg, majd 1850. július 22-én átadta az Egészségügyi Bizottmánynak. A tervezetet – amely címében jelezte, hogy még csak „javaslat” – mégis eredeti formájában jegyezték be a főorvos munkájáról szóló rendelet után. A javaslat gyors csatolására a Szabályzatok könyvébe azért vált szükségessé, mert 1850. szeptember 22-én Koller miniszteri biztos kinevezte az első önálló városi főorvost Tormay Károlyt,¹³³ aki a prostitúcióért is felelősséggel tartozott. Ezért a javaslat beírása a Szabályrendeletek könyvébe valamikor 1850. augusztus 21-e, a főorvos munkakörét magába foglaló szabályzat bejegyzése után és Tormay főorvosi kinevezése, tehát szeptember 22-e között történhetett. A szöveg preambulumban megjelent az a toposz, amely a későbbiekben valamennyi fővárosi szabályrendeletben megtalálható. Miután „a kéjhölgyeket ily nagy népességgel bíró városban, mint Pest, lehetetlen egészen kiirtani, nem marad egyéb hátra, mint azokat szigorú hatósági felügyelet alatt tartani, hogy a bujakórnak vészes következményei lehetőleg enyhíthessenek”.¹³⁴ Hoffmann a szövegben utalt egy másik, februárban készült szabályzat tervezetre is,¹³⁵ amely azonban nem volt elég kimerítő, ezért kellett a „physicusoknak” azaz az orvosoknak szóló utasításokat kidolgozó egészségügyi bizottságnak azt kiegészíteni és átdolgozni.

¹³¹ BELITZKY, é. n. 9. MNL NML. XIV. 11.

¹³² Hoffmann Károly (1808–1878) főorvos, 1849–1850-ben a Rókus Kórház megbízott igazgatója, kir. tanácsos.

¹³³ Tormay (Krenmüller) Károly (1804–1871) szekszárdi orvos, állatorvos, építész, Pest város első főorvosa.

¹³⁴ BFL IV.1202.i Szabályrendeletek könyve 2. kötet. 216.

¹³⁵ Eddig még nem sikerült a nyomára akadni.

A javaslat két részből áll. Az első rész „A prostitutio fölötti örökös rendőrségi tekintetben” címet viselte és igyekezett a legjobbnak tartott európai módszereket bevezetni.

„Hogy a hatóság a kéjhölgyek feletti fölügyelését kellőleg gyakorolhassa, megbiztosabb, sőt egyedüli eszköz arra a bordélyházak megengedése, azért tartozik: 1-ször Minden bordélyháztulajdonos kéjhölgy tarthatási engedélyt a rendőrségtől kieszközleni. 2-ször Minden bordélyházban a kéjhölgyek száma, mindenik nationalisa, tartózkodása, s eddigi életmódja rendőrségileg följegyzendő.”¹³⁶

Hoffmann Károly és az Egészségügyi Bizottmány tagjai jól ismerték Pest és Buda városának prostitúcióját, ezért az európai helyzet mellett a helyi viszonyokra is tekintettel voltak. A bordélyházakat a valós helyzetnek megfelelően 1. 2. és 3. osztályba sorolták, és azokat a kocsmákat, ahol az italfogyasztás helyszíne, a csapszék szolgált a kapcsolat megteremtésére, – tehát adva volt a lehetőség a kliensek itallal történő befolyásolására – kizárták ebből a tevékenységből. Az „*aljas bordélyok nem tűrendők, – szögezték le a szabályozásban – azoknak a csapszékekkel összekapcsolása rendőrileg megtiltandó.*”¹³⁷ Hoffmannék véleménye szerint a bordélyházak nem arra valók, „*hogy bujaságra ingereljenek, hanem egyedüli céljuk egy valódi szükségnek megfelelni, azért szükséges, hogy a bordélytanyák a külső rend és fegyelem tekintetében következő korlátok közé szoríttassanak, s rendőrileg megvizsgáltsanak.*”¹³⁸

Ezek a rendelkezések igyekeztek teljesen megfosztani a bordélyokat szórakozóhely jellegüktől, a „bordélytanyákat” távolabb fekvő, félreeső utcákban javasolták elhelyezni, de a szövegben megjegyezték „*mindazonáltal nagyon távol a várostól ne legyenek, hol a felügyelés gyakorlása nehézséggel jár, vagy az utcák nagyon rondák.*”¹³⁹ A házakat éjjel- nappal zárva kellett tartani, az ablakok alsó részét szőnyeggel vonatta be a szabályozás és a szellőztetés ennek megfelelően az ablakok felső részének kinyitásával történhetett. A bordélyokat a rendőrség előzetesen megvizsgálta. Ezek az épületek csak egy kijáratral rendelkezhettek, belőlük más házba átjáró nem maradhatott és természetesen lehetőleg más lakók sem lakhattak ott. A rendelet csak nagykorú nők felvételét engedte meg, amit 17 éves korban határozott meg. A korabeli pesti és budai viszonyokra reflektált a szabályozás akkor is, amikor igyekezett kikötni, hogy „*ha lehet, minden egy bordélyházba tartozó kéjhölgy ugyanott lakni köteleztessék, és ha ez nem valósítható, minden kéjhölgyi kereset végett oda bejáró nőszemélyek, a bordélyház tulajdonosa által a rendőrségnek bejelentendő, kiknek szoros kötelességük minden orvosi vizsgálatnál megjelenni.*”¹⁴⁰

Az előírás kéjnök számát a ház méreteitől tette függővé és 12 főben maximálta az egy helyen alkalmazható személyzetet, „*mert különben nehéz öröködni fölöttük, s egyszerre sok férfi összejöhetne, mi sokszor rendetlenségeknek alkalmul szolgálhatna.*”¹⁴¹ A tervezet készítői természetesen nem a túlzásba vitt mulatozástól tartottak, hanem

¹³⁶ BFL IV.1202.i Szabályrendeletek könyve 2. kötet. 217.

¹³⁷ Uo.

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ Uo.

¹⁴⁰ Uo. 218.

¹⁴¹ Uo.

tisztában voltak azzal, hogy a hatóságok a szabadságharc leverése után minden csoportosulástól tartottak. Hasonló meggondolásból írta elő a rendelet, hogy ugyanabban az utcában ne lehessen egymás mellett több bordélytanyát fölállítani. A tiltást természetesen a gyakori utcai, lármás jelenetekkel, az ott lakók lehetséges panaszaival indokolták és ezért – itt már a szellőzés lehetőségét is kizárva – előírták az ajtók és ablakok folytonos zárva tartását.

A szabályozás hosszasan tárgyalta a kéjnök helyzetét, amelynek lényeges eleme volt a hatóságok pozíciójának erősítése.

„A bordélyházak egészen a rendőrségnek alá rendelendőek oly módon, hogy az a tulajdonos és a kéjhölgyek közötti viszony meghatározásába is befolyjon, azonban az így meghatározott kötelezettség csak rendőrségi rendszabálynak veendő a nélkül, hogy azt jogos kötésnek lehetne tekinteni.”¹⁴²

A különösnek tűnő kikötést a következő szakaszban pontosította a szabályozás, amikor kimondta, hogy *„a bordélytulajdonos minden felveendő kéjhölgygel köteleztetik a rendőrség előtt megjelenni, s a felvételi föltételeket a rendőrségnél jegyzőkönyvbe beiktatás végett meghatározni”*.¹⁴³ Ez a szakasz védte talán leginkább a kéjnöket, akik erre a jegyzőkönyvre hivatkozva tehettek panaszt és képviselhették érdekeiket. Ha a tulajdonosok be nem jelentett nőket alkalmaztak, 50 pengőforint büntetést kaptak az első alkalommal, ismételt elkövetés esetén „nagyobb büntetéssel” sújthatták őket. A magánkéjnök beiratkozásának módját ekkor még nem szabályozták, de annak elmulasztása esetén büntetésüket már igen, ami félévnyi kényszer dologházban eltöltendő munka lehetett. A fiatal lányok elcsábításáért, kerítéséért és esetleges felvételéért – a korábbi évek joggyakorlatának megfelelő – szigorú büntetést, két év börtönt helyezett kilátásba a rendelet. A kerítést önmagában is büntették a korban, ezért erre utalva, de ezen túlmenően azt is kimondta a szabályozás, – amit elvileg nem szankcionálhatott volna, – hogy *„szorosan tiltatik becsületes nőszemélyeknek a bordélyházi kéjhölgyekkel elkülönözten társalogni”*.

Egy külön szakasz foglalkozott a kéjnök kilépésével, ezt a rendőrség köteles volt minden eszközzel támogatni, abban az esetben, ha úgy tűnt, hogy a kilépni szándékozó képes magát becsületes módon eltartani. A kilépést még akkor sem lehetett megtagadni a szabályozás szerint, ha a kéjnök

„adott szavánál fogva, vagy a tulajdonosnál lett adósságai következtében további maradásra kötelezve volna; akadályoztatás esetében a rendőrség a kilépni kívánó kéjhölgynek segédkezet nyújtand. De ha a kéjhölgy csak helyét akarja változtatni, azt csak 3 hónap lefolyása után teheti, saját kezére a fajtalanzkodást nem szabad folytatnia, azonban, ha méltatlan bánásmódban részesül, a rendőrség tudtával helyét változtathatja.”¹⁴⁴

A szabályozás igyekezett megtalálni annak a módját, hogyan deríthetik ki a hatóságok a valódi problémákat, ezért előírta: *„Főntebbi okból a rendőrség időről időre*

¹⁴² Uo.

¹⁴³ Uo. 218–219.

¹⁴⁴ Uo. 219.

*hivatalból a bordélytulajdonos távollétében a bánásmód iránt tudakozódni, és a kéjhölgyek panaszait följegyezni tartozik.*¹⁴⁵

A kocsmákat az új szabályozás ellenére sem lehetett mellőzni a prostitúció működtetésében. Azoknak a helyeknek a tulajdonosait, bérlőit, amelyek rendelkeztek külön bejárható szobákkal és ennél fogva bordélyként lehetett azokat használni, kiemelten figyelmeztette a szabályzat egyik paragrafusára. *„A szeszes italoknak árulása a bordélyokban szorosán tiltandó, s az abból eredhető kihágásokért, valamint a vendégek meglopásáért a korcsmáros felelősséggel tartozik.*¹⁴⁶

A rendelet igyekezett ellenőrizni és keretek közé szorítani a prostituáltak jelenlétét minden közintézményben és közterületen. A szabályozás megtiltotta egy korábban létező gyakorlatot, amikor kimondta, hogy a fürdőkben kéjhölgyek nem lakhatnak és fürödni csak délelőtt 11 órától, délután 2-ig fürödhetnek. Ugy tűnik ehhez kapcsolódóan szükségesnek tartották a bizottmány tagjai kihangsúlyozni, hogy különmű egyének ugyanazon időben együtt nem fürödhetnek. Azokon a helyeken, nyilvános piacokon és utcákon, ahol nem lakhattak kéj nők, este hat óra után nem sétálhattak. A későbbi szabályozásokkal ellentétben viszont – bizonyára a létező gyakorlatnak megfelelően – az utcákon, ahol szálláshelyük volt, a bordély előtt, a kapu és az ablakok előtt nyáron egész esti 10 óráig sétálhattak, de *„az elmenő fiatalembereket illetlen és szemtelen módon, adott jelekkel elcsábítani 1 havi fenyítőházi fogház büntetése mellett tilalmas*¹⁴⁷ volt számukra. A magánkéjhölgyeknek nemcsak a rendőrségnél volt kötelező jelentkezni, de harmadnaponként meg kellett magukat vizsgáltatni az illető kerületi orvossal. Általában mindent, ami a bordélyházi nőkre vonatkozott nekik is be kellett tartaniuk.

A szabályozás megtiltotta, hogy a férfiak a prostituáltakat csapszékekbe, vendéglőkbe, fogadókba (szállodákba) vigyék, vagy azok maguktól oda menjenek, hogy az átutazó kéj nők – akiket ehhez persze fel kellett ismerni – 24 óránál több időt töltsenek szállásukon. A rendőrség feladataival foglalkozó fejezet utolsó pontja kimondta, hogy *„a titkos, rejtett zúg bujálkodás (winkel prostitution) szigorú büntetés alá vonandó, kéjhölgyek dologházi, a kuplerék nehezebb fogsággal lakoljanak, különösen az utcákon sötétben bujálkodó lotyók szinte fenyítőházi munkára ítéltessenek*”.¹⁴⁸

A szabályozás második része *Az összeírt kéjhölgyek egészségi állapotjára való felügyelés* címet viselte, és az *Intézkedések a bujakór gyors megismerésére* és az *Intézkedések a bujakórosok kórházakbani gyors gyógyítására* című alfejezetekre tagolódt. A rendelkezés minden kéj nőt, minden harmadik napon vizsgálatra kötelezett, *„mert a bujakóros ragály 3 és 4-ik nap közt szokott rendszeren kiütni*”.¹⁴⁹ A feladathoz több vizsgáló orvosra lett volna szükség, akiket a Rókus Kórház bujakóros osztályán szándékoztak kiképezni a javaslat szerint.

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ Uo.

¹⁴⁷ Uo. 220.

¹⁴⁸ Uo.

¹⁴⁹ Uo. 221.

„Ezen kéjhölgy vizsgálók mindegyikének csak 60 kéjszemély adandó – mondta ki a szabályozás – úgy, hogy naponként 20 (kéjnö), szoros vizsgálat alá vétessék, többeket azért nem tanácsos, mert így nem lenne képes a vizsgálatot kellő figyelemmel véghezvinni.”¹⁵⁰

Az orvosoknak az elvégzett munka eredményéről táblás kimutatásokat kellett készíteniük. Pénzt sem a bordélytulajdonosoktól, sem a kéjnöktől nem fogadhattak el, a szabályozás szerint ugyanis ez kártékony volt.

„A mostanáig gyakorlatban volt vizsgálói díjak helyett, melyek az illetőkre nézve igen terhelők valának, és ezen kívül a vizsgáló és a B(ordély)tulajdonos közt az egész ügyre nézve káros viszonyok eddigi rendszerből származtatván, legcélszerűbb elhatározni, hogy a B(ordély)tulajdonos minden akár házában lakó, akár bejáró kéjhölgytől havonként 1 f(arin)tpengő egy e célra föllállítandó rendőrségi pénztárba vizsgálói díj fejében befizessen és az így alakult pénztárból minden vizsgálónak 600 frt pengő évi díj lenne határozandó.”¹⁵¹

A díjazás valóban magasnak mondható, mert ekkor a Rókus Kórház igazgatójának évi fizetése rúgott 800 forintra, persze egyéb kiegészítésekkel. Ezt a fizetést mégis minden vizsgáló orvos megérdemelte a rendelet szerint, *„mert ezen foglalkozás egy részről – ahogyan Hoffmann Károly fogalmazott – idejének nagyobb részét igénybe veszi, másrésztől egyéb praxisára kóros befolyással van”*.¹⁵²

A bujakór vagy szifilisz vizsgálatára hozott szabályozás egyik legfontosabb előírása kimondta, hogy minden vizsgálat alkalmával, minden vizsgált személy számára – tehát nem csupán a prostituáltak számára – a vizsgáló orvos egészségügyi bizonyítványt adott, amelyben az illető személy minden fontosnak tartott adata, nemzetisége, személyleírása szerepelt. A beteg prostituáltakat kórházba küldték. A gyógykezelésekkel kapcsolatos visszaélések elkerülésére a szabályzat leszögezte: *„Hivatalvesztés terhe alatt tiltatik a vizsgáló orvosnak a beteg kéjhölgyeket otthon orvosolni, hanem köteles azokat kivétel nélkül a kórházba küldeni, hol azoknak emberséges és lelkiismeretes gyógyításukról gondoskodva legyen”*.¹⁵³

A rendszerben mégis maradt egy kiskapu, mert a következő mondatban mintegy melleleg az szerepel: *„Mindazáltal a nem bujakóros betegségek, ha a lakásban alkalmas hely létezik, otthon is orvosolhatók”*.¹⁵⁴ A prostitúció és nemi betegségek, elsősorban a szifilisz kezelését célzó első, formailag csak Pestre, de a gyakorlatban Budára is vonatkozó magyarországi szabályozás utolsó mondataiban még az orvosi felelősség kérdését is felvetette. *„A vizsgáló orvos vagy sebész minden egy bordélyházban történt vagy ugyanazon kéjhölgytől származott bujakóros fertőzésért felelős, melyet szorgalma által megelőzni s elhárítani tartozik.”*¹⁵⁵

¹⁵⁰ Uo.

¹⁵¹ Uo. 222.

¹⁵² Uo.

¹⁵³ Uo.

¹⁵⁴ Uo. 223.

¹⁵⁵ Uo.

A reglementáció tanulságai és következményei

A prostitúció Hoffmann-féle, 1850 augusztusában elfogadott szabályozása a későbbi változatokat tekintve több dologban megelőzte korát, ugyanakkor rendelkezett néhány komoly hibával is. Az újítás lényege nem egyszerűen a reglementáció megvalósításában mutatkozott meg. Az első és legjelentősebb változás a bordélyházak előtérbe helyezése volt az összes többi prostitúcióval foglalkozó intézmény és a magánkéjnök rovására, mert a hatóságok véleménye szerint ez biztosította leginkább az ellenőrzést. A rendelkezés készítője és munkatársai ugyanakkor elég rugalmasnak bizonyultak ahhoz, hogy elképzeléseikhez integrálják a meglévő gyakorlatot. A kéjnöknek helyet biztosító kocsmák és magánlakások alkalmazkodásra képes és hajlamos tulajdonosai és bérlői intézményeiket tovább működtethették, immár „bordélyként”. A heterogén működtetői és ingatlan- vagy intézményi háttérnek tudható be a szabályozás legsúlyosabb hibája, azaz, hogy Hoffmann és társai nem definiálták pontosan, mit értenek bordély alatt. Ezért a működés és működtetés rendjét sem rögzítették, illetve nem derült ki az sem, minek alapján sorolták ezeket a házakat 1., 2., és 3. osztályba, amit valószínűleg sokan nem fogadtak el. Engedélyezték azt is, hogy a bordélyokban foglalkoztatott nők, ha ez indokolt volt, ne a munkahelyükön lakjanak, hanem naponta járjanak be dolgozni. A kliensek, a vendégek minden bizonnyal ragaszkodtak az általuk megszokott helyszínekhez, ezért a házak áttelepítése helyett továbbra is a kéjnöknek kellett munkahelyükre elmenniük. Ezek a zömmel az akkori pesti külvárosokban található utcák, a budai Duna parttal együtt kellően távol voltak a belvárostól, de elég közel ahhoz, hogy a rendőrségnek a „felügyelés gyakorlása” nehézséget ne okozzon.

A második figyelemre méltó változást a korábbi gyakorlathoz képest a kéjnök védelme jelentette, amit a szabályozás szerint gyakorlatilag a rendőrség alapozott meg és látott el, amikor a rendőrségen a belépéstől a kilépésig mindent azonnal dokumentáltak. Ugyanakkor rendszeresen a helyszínen, de a tulajdonos vagy bérlő távollétében kérdezték meg – legalábbis a szabályzat előírásai szerint – problémáikról a kéjnököt. A rendelet komoly hiányossága, hogy a magánkéjnök működési feltételeiről és jogairól, az őket érintő rendőrségi eljárásról és védelemről – hiányosan felsorolt kötelezettségeikkel szemben – semmit nem mondott a „javaslat”.

A harmadik lényeges újítás a nemi betegségek ellenőrzésének az a módja volt, amikor a vizsgáló orvos nem kerülhetett anyagi függésbe munkájának végzése közben. Az orvosok sem a házak tulajdonosaitól vagy működtetőiktől, sem a kéjnöktől nem vehettek át pénzt, nem kellett pénzkezeléssel foglalkozniuk, miközben a fizetésük mégis meglehetősen magas lehetett. A bordélytulajdonosok által, kéjnöként és havonta, a rendőrségi pénztárba vizsgálat fejében befizetett egy forintokat gyűjtötték össze és fizették ki a vizsgáló orvosoknak. A prostitúció 1850. évi szabályozása része volt a pesti és budai közigazgatás és közegészségügy átalakításának, a rendőrség állami kézbe vételének, a császári hatóságok által végrehajtott modernizációnak, amelynek során együtt kezelték a két települést, de amit beárnyékolta a valódi városi önkormányzat, a választott testületek és képviselők hiánya.

A szabályozások bevezetésének időpontja, 1850. szeptember 22-e óta alig telt el fél év, mikor ezek alapján Tormay Károly főorvos 1851. április 19-én benyújtotta a város 1850. évi közegészségi állapotáról szóló jelentését a városi tanácsnak.

A hatóságok talán ekkor kaptak először világos képet a nemi betegségek elterjedtségéről. Tormay jelentésében leszögezte:

„A nemi ösztön kielégítése s mellette a bujasenyvő elhárítása tekintetiből, sok volna kívánható, mert ezen nyavalya annyira elterjedt, hogy a múlt 1849/50 években Rochus kórházunkba felvett, s ápolat 7452 beteg közül 1291 és pedig 569 férfi és 722 nő bujasenyves volt, tehát a kórházi betegek egész összevege közül, majd nem minden hatodik beteg, holott az előbbeni évben¹⁵⁶ csak minden 10 ig bujasenyves volt.”¹⁵⁷

Az „előbbeni évben”, tehát 1848-ban¹⁵⁸ a Rókus kórházban 9258¹⁵⁹ beteget ápoltak és 938 volt szifiliszos közülük. 1849–50-ben a közel 1300 beteg mellett még jelezte a belvárosi rendes orvos, (mai kifejezéssel élve körzeti orvos) 1064 szegény betege közül 130 szenvedett szifiliszben, ráadásul a többi orvos is hasonló arányokról számolt be. A kényszerítő dologházban sem volt jobb az arány, a 649 főből 140-et¹⁶⁰ kezeltek bujakórral. Ez azt jelentette, hogy ekkor csak Pesten legalább 2200–2400 emberről tudhatták biztosan a közegészségügy képviselői, hogy vérbajos, ami a korabeli Pest lakosságának 1,8–2 %-a között mozoghatott 1849-ben és 1850-ben évenként, nem számítva a betegségeket eltitkolókat. Az 1848-as év megbetegedései és a következő két év megbetegedései közötti különbség három tényezőre, a gazdasági válságra, a háborúra és a titkos prostitúció megsokszorozódására vezethető vissza.

Tormay jelentésében beszámolt a bordélyokról is, amelyek száma 1850 végén 53 volt, és ezek mintegy 180–190 kéjhölgyet foglalkoztattak. A beszámoló nem említette a magánkéjnéket, amiből két dologra lehet következtetni: vagy csak a bordélyházak működését engedélyezték, vagy nagyon kevesen jelentkeztek a rendőrségen személyesen, hogy bejegyezzék őket önálló prostituáltként. A jelentés megállapította: *„statisticai adatok bizonyítják, hogy ezek közül – mármint a bordélyokban dolgozó nők közül – ritkán betegszik több meg, mint 8 %. De találtak betegeket azok közt, kik vizsgálat alá nem jönnek, azaz azon kéjhölgyek között, kik magányosan laknak vagy az utcákon és homokon¹⁶¹ csavarognak, ezek terjesztik leginkább a bujasenyvet.”¹⁶²* A jelentés finoman a szabályozás sikeressége mellett érvelt, hiszen a bordélyházi nők közül számszerűen csak kevesen, 14–16 fő betegedett meg, szemben a titkos prostitúcióval, amelynek számos áldozatát kezelték a Rókus Kórházban. Ebben az összehasonlításban Tormay Károly városi főorvosnak kétségtelenül igaza volt, mert az abszolút számokat nézve, csak a Rókus Kórházban kezelt 722 bujasenyves nő – akik közül többen foglalkozhattak titokban prostitúcióval, mint ahányan a bordélyházak lakói voltak – sokkal súlyosabb problémát jelentett egészségügyi szempontból, mint néhány beteg kéjné.

¹⁵⁶ A jelentés 1848-ra utal.

¹⁵⁷ BFL IV.1303.f 5889/1850–1852. 14.

¹⁵⁸ A Rókus kórházban az „év” november 1-jén kezdődött és a következő év október 31. napján végződött.

¹⁵⁹ Uo. 17.

¹⁶⁰ Uo. 18.

¹⁶¹ A részben már feltöltött, de még szabályozatlan, homokos Dunapart volt ebben az időben az utcai kéjnék egyik előfordulási területe.

¹⁶² BFL IV.1303.f 5889/1850–1852. 15.

A rendszeresen készített városi, azaz hatósági főorvosi jelentések anyagaiban fennmaradt egy¹⁶³ Tormay főorvos által ellenjegyzet táblázat 1851. október 2-i dátummal a pesti bordélyházakról.¹⁶⁴ Ez a jegyzék lehetőséget ad a pesti prostitúció helyzetének és a szabályzat hatásainak a felmérésére, és bizonyos szintig az elemzésre, ha összevetjük a korábbi adatokkal. Pesten ekkor 43 bordélyban 152 kéjné állt alkalmazásban, akik közül 78 fő 15–20 év közötti, 68 fő 20–25 év közötti, míg 6 fő 30 év alatti volt. A nők túlnyomó többsége, 118 fő katolikus, második nagy csoportjuk, 23 fő izraelita, míg a maradék 11 fő csaknem azonos arányban az evangélikus és a református hitfelekezethez tartozott. Ezek a számok azt mutatják, hogy egy-egy intézményben átlagosan 3–4 fő dolgozhatott. Ez az átlag elfedte, hogy a házak több mint felében, összesen 26 helyen csak 1–2–3 fő jelentette a személyzetet, ez inkább kis lakásokra vagy kisebb kocsmákra utal, míg 14 házban 4–6 között mozgott a létszám. Három nagy bordélyház emelkedett ki a kisebbek és közepes méretűek sorából: Lévy Terézia 8 fős háza a Sporer Gasse, azaz a Sarkantyús, mai nevén Vitkovics Mihály utcában működött, Holzmann Anna 10 fővel a Ritter Gasse-ban azaz a Lovag utcában vezetett egy házat, míg a legnagyobb bordélyt ekkor is Grünfeld Terézia üzemeltette a Zwei Mohren Gasse, azaz a Két Szerecsen, mai nevén Paulay Ede utcában. A Kék Kakas utcában, a mai Székely Mihály utcában ekkor már nem csak négy, hanem öt bordély működött egymás mellett, ugyanis a régóta egymás szomszédságában létező intézményeket nem sikerült a szabályozásnak megfelelően széttelepíteni. Az új rendszer gyakorlatilag nem alakította át a pesti prostitúció intézményrendszerét, bár az összlétszám csökkent, az egy-egy helyen található alkalmazottak átlagos száma nem nőtt vagy csökkent, sem az intézmények jellege, sem földrajzi elhelyezkedésük nem módosult, ami valóban változhatott az a titkos prostituáltak száma lehetett.

Biztosan változott azonban Pest és Buda lakosságának létszáma és összetétele. A kettős főváros népessége az osztrák népszámlálás adatai szerint 1850-ben a helyi illetőségű lakosokkal, az állandóan itt lakó idegenekkel, a katonasággal és az itt tanuló diákokkal együtt elérte a 186468 főt,¹⁶⁵ ebből Pest lakossága 127935 főt tett ki. Ez a lakosságszám lényegesen meghaladta az 1827-es létszámot, ezért a kéjnék számának is növekednie kellett volna a korábbihoz képest, még akkor is, ha 1850–1851-ből csak a bordélyokban foglalkoztatott nők száma ismert. A hatóságok nyilvántartásaiban a kéjnék száma mégis kevesebbnek bizonyult, mint amikor Wilhelm Horn Pesten és Budán járt 1828-ban. Ráadásul a bordélyok és a prostituáltak száma rövidtávon sem gyarapodott, hanem csökkent, mert a házak száma az 1850 végén összeírt 53-ról 1851 végére 43-ra, az ott tartózkodó nők létszáma 180–190 főről 152-re fogyatkozott. A két városban ezzel szemben alaposan megnőtt az egyedülálló férfiak aránya, hiszen Pesten és Budán ekkor 12524 katona és 17438 diák tartózkodott, csaknem pontosan 30000 fő. Pest városán belül ez óriási a férfi többletet eredményezett, mert 53250 főnyi nőre, 20000 fővel több, azaz 74685 férfi jutott.

¹⁶³ PALLÓS, 1950. 112. Elvileg több is, de azt, amelyekre Pallós Jenő a jelzett helyen hivatkozik nem sikerült megtalálnom.

¹⁶⁴ BFL IV.1303.f 5589/1850–1852. 242.

¹⁶⁵ PALLÓS, 1950. 38.

A helyzet egyaránt katasztrofálisnak tűnhetett a kormányzat és a helyi közigazgatás számára, mert kiderült, hogy az 1850-es Hoffmann-féle rendelet segítségével nem sikerült a kéjnőket a jól ellenőrizhető bordélyok falai közé kényszeríteni. A rendszer nem nyújtott alternatívát az egyedül vagy kis csoportokban, ám a hatóságok által elfogadott intézményi háttér nélkül, önállóan dolgozó és/vagy titkos prostituáltaknak. Az arányok a korábbiaknál is nagyobb mértékben az ellenőrzés nélkül folytatott titkos vagy alkalmi kéjelgés felé tolódhattak el, amit igazolni látszik a nemi beteg nők magas, a nyilvántartott és beteg prostituáltakhoz viszonyítva nagyságrenddel nagyobb száma. A prostitúció első 1850-es szabályozása, reglementációja Pesten és Budán rövidtávon nem hozta meg a várt sikert, elsősorban az eddigiek során számba vett problémák miatt, ugyanakkor az új rendszerre történő átálláshoz is hosszabb időre lett volna szükség, mint egy esztendő és néhány hónap. A kérdés ezt követően az volt, hogy meddig tart ki a hatóságok türelme.

Felhasznált irodalom és rövidítések

Levéltári források

BFL	Budapest Főváros Levéltára
	IV.1202.i Feudális kor: Pest város tanácsának iratai. Szabályrendeletek gyűjteménye. Szabályrendeletek könyve.
	IV.1202.pp Pest város tanácsának iratai. Lajstromozatlan tanácsi iratok.
	IV.1303.c Polgári kor: Pest város tanácsának iratai. Rendőri iratok.
	IV.1303.e Polgári kor: Pest város tanácsának iratai. Vegyes iratok.
	IV.1303.f Polgári kor: Pest város tanácsának iratai. Tanácsi iratok.
MNL BML	Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára
	IV.B 102.b Megyei törvényhatóságok: Békés Vármegye Levéltára. Szabadságharc korszaka. Békés Vármegye Állandó Bizottmányának iratai. Általános iratok.
MNL NML	Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára
	XIV. 11. Belitzky János iratai

Szakirodalom

ADORJÁN

- 1911 ADORJÁN Andor: Utazások Magyarországon a XIX. század első felében. *Magyar Figyelő*, 2. (1912) 1. k. 57–78. és 133–150.
- 1913 ADORJÁN Andor: Utazások Magyarországon a XIX. század első felében. *Magyar Figyelő*, 3. (1913) I. k. 280–303.

ALEXY

2014 ALEXY Lajos: *Életemnek legemlékezetesebb éve. Alexy Lajos naplója 1848-ban.* Közreadja: HELLE Mária. Budapest, Balassa Kiadó, 2014.

BÁRTFAY

2010 *Bártfay László Naplói.* Sajtó alá rendezte és a kísérő tanulmányt írta: KALLA Zsuzsa. Szerk.: CSÁSZTVAY Tünde. Budapest, Ráció Kiadó, 2010.

BELITZKY

é. n. BELITZKY János: *Egészség-rendőri javaslat 1850-ben a pesti prostitúció rendezése tárgyában.* Év és számozás nélkül. Kézirat. 1-12. MNL NML XIV. 11.

BÓNIS

1962 BÓNIS György: *Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686–1708.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962.

CSERNÁTONY

1848 CSERNÁTONY Lajos: A hadügyminiszter figyelmét ismét az önkénytesekre hívjuk fel. *Márczius Tizenötödike*, 71. (1848) 283–284.

CZAGA

1995 CZAGA Viktória: Az önkényuralom pest-budai rendőrsége (1849–1860) In: *A fővárosi rendőrség története (1914-ig).* Szerk.: KOLLÁR Nóra. Budapest, Budapesti Rendőr-főkapitányság, 1995. 131-155.

DEÁK

2015 Deák Ágnes: *“Zsandáros és policzajos idők” Államrendőrség Magyarországon, 1849-1867.* Budapest, Osiris, 2017.

DOBSZAY

2003 DOBSZAY Tamás: Egy szabólegény megkísértései. Kézművesek életviszonyai és házasságai az 1830-as években egy emlékezés alapján. In: *Nők és férfiak..., avagy a nemek története.* Szerk.: LÁCZAY Magdolna. Budapest, Hajnal István Kör, Nyíregyházi Főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Kara, 2003. (*Rendi társadalom – Polgári társadalom* 16.) 279–285.

DÓKA

1973 DÓKA Klára: Pest város polgári közegészségügyének megszervezése (1850–1852). *Orvostörténeti Közlemények*, 69-70. (1973) 191–201.

DOROS-MELLY

1930 DOROS Gábor – MELLY József: *A nemi betegségek kérdése Budapesten. 1–2. kötet.* Budapest, Székesfővárosi Házinyomda, 1930.

GÉRA

2014 GÉRA Eleonóra: A 18. századi Pest-Buda hétköznapi élete a források tükrében. *Levél-tári Közlemények*, 85. (2014) 33–54.

- 2015 GÉRA Eleonóra Erzsébet: Városi hétköznapok a századfordulón. In: *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1699–1703*. Szerk.: GÉRA Eleonóra Erzsébet – OROSS András – SIMON Katalin. Budapest, Budapest Főváros Levéltára 2015. (*Budapest Történetének Forrásai* 10.) 71–106.

GYÓRY

- 1917 GYÓRY Tibor: Közegészségügyi állapotaink és intézményeink a 19. század első harmadában. *Orvosi Hetilap*, 61. (1917) 41. sz. 555–559.

HORN

- 1831 HORN, Wilhelm: *Reise durch Deutschland, Ungarn, Holland, Italien, Frankreich, Grossbritannien und Ireland; in Rücksicht auf medicinische und naturwissenschaftliche Institute, Armenpflege u. s. w. Erster Band*. Berlin, Verlag von Th. Chr. Fr. Enslin, 1831.

JANCSÓ

- 1995 JANCSÓ Éva: Pest és Buda rendőrségének története a XVII. század végétől 1848-ig. In: *A fővárosi rendőrség története (1914-ig)* Szerk.: KOLLÁR Nóra. Budapest, Budapesti Rendőr-főkapitányság, 1995. 99-113.

Jeszenszky-krónika

- (1818–1900) *Jeszenszky-krónika: Egy mezvárosi kismemes emlékezései a XIX. századból*. Szerk.: JESZENSZKY Iván, sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta, és az utószót írta: DOBSZAY Tamás. Budapest, Alterra Svájci-Magyar Kiadó Kft., 2010.

KALLA

- 2010a KALLA Zsuzsa: Női életpályák (2): a titkos szerető és a hivatásos prostituált. In: *Bártfay László naplói*. Szerk.: CSÁSZTVAY Tünde. Sajtó alá rendezte és a kísérő tanulmányt írta: KALLA Zsuzsa. Budapest, Ráció Kiadó, 2010. 715-734.
- 2010b KALLA Zsuzsa: „Szabálytalan női életpályák, prostitúció a reformkori Pesten. Egy férfinapló széljegyzetei. *Kaleidoscope Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat*, 1. (2010) 1. sz. 206–236.

KATUS

- 1991 KATUS László: Budapest népesség-növekedésének forrásai a 19. században. In: *Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára*. Szerk.: SOMOGYI Éva. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1991. (*Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok* 8.) 19–33.

KISS

- 1956 KISS Lajos: *Vásárhelyi híres vásárok*. Szeged, Tiszatáji Magvető, 1956.

KISS

- 2005 KISS László: A nemi betegségek története Magyarországon a 19. századtól a második világháborúig. *Magyar Epidemiológia*, 2. (2005) 107–112.

LINZBAUER

- 1852 LINZBAUER, Franciscus Xav.: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae. Tomus II.* Budae, Typis Caesareo-Regiae Scientarium Universitatis, 1852.
- 1861 LINZBAUER, Franciscus Xav.: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae. Tomus III. Sectio V.* Budae, Typis Regiae Scientarium Universitatis Hungaricae, 1861.

NOVÁK

- 1842 NOVÁK Sándor Ágoston: *A helyhatósági rendes orvos viszonyai 's kötelességei.* Pest, Esztergomi Beimel József betűivel, 1842.

PATACSICH

- 1831 PATACSICH József: *Szabad Királyi Pest Városának Leirása.* Pest, Fűskúti Landerer' Betűivel, 1831.

SIKLÓSSY

- 2002 SIKLÓSSY László: *A régi Budapest erkölcse.* Budapest, Osiris Kiadó, 2002.

SPIRA

- 1996 SPIRA György: Kéjhölgyek Budapesten a negyvennyolcas forradalom hónapjaiban. *Világosság*, 37. (1996) 10. sz. 66–75.

SZLEMENICS

- 1836 SZLEMENICS Pál: *Fenyítő Törvényszéki Magyar Törvény.* Első kiadás, Budán a Magyar Kir. Egyetem Könyvnyomtató Intézetéből, 1836.
- 1847 SZLEMENICS Pál: *Fenyítő Törvényszéki Magyar Törvény.* Második, újonnan átdolgozott kiadás. Pesten, Eggenberger J. és Fia Akadémiai Könyvtárusoknál, 1847.

SZOKOLAY

- 1848 SZOKOLAY István: *Büntető Jogtan, Második rész.* Pest, Kiadja Heckenast Gusztáv, 1848.

TARDY

- 1979 TARDY Lajos: Pest-budai félvilág, ahogy Keppen látta 1822-ben. In: *Uő: Régi híriünk a világban.* Budapest, Gondolat, 1979. 225–229.

URBÁN

- 1963 URBÁN Aladár: Honvédtoborzás Pest-Budán 1848-ban. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából, XV.* Szerk.: GEREVICH László – TARJÁNYI Sándor. Budapest, Akadémiai, 1963. 403–444.

Utasítás - Instruction

- 1836 Utasítás a főkapitány hatáskörébe tartozó ügyekről – Instruction zur Bestimmung der Verrichtungen, welche in den Wirkungskreis des Stadthauptmans gehören. In: *Pest Város szabályrendeletei és elvi jelentőségű határozatai. I. kötet. 1892-től 1838-ig.* Gyűjtötte: SCHMALL Lajos. FSZEK kézirat [189? –191?]. 386–407.

SZÉCSÉNYI

- 1993 SZÉCSÉNYI Mihály: A bordélyrendszer Budapesten. *Rubicon*, 4. (1993) 8–9. sz. 58–63.

TÖRÖK

1937 TÖRÖK Pál: *Pest-Buda 1850-ben*. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1937. (*Statisztikai Közlemények* 80.)

VARGA

1960 VARGA Lajos: Rendelettervezetek a bujasenyv (syphilis) leküzdésére az 1848–1849-es szabadságharc idején. In: *Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle*, 36. (1960) 3. sz. 145–150.

WILDNER

1937 WILDNER Ödön: *Buda és Pest közigazgatásának története az 1848–1865. évi abszolutizmus és provizórium alatt I. kötet*. Budapest, Budapest székesfőváros házinyomdája. 1937.

ZOLTÁN

1975 ZOLTÁN József: *Népi szórakozások a reformkori Pest-Budán*. (Az 1959-ben készült tanulmány első kiadása) Budapest, SZEK, 1975.

Szécsényi, Mihály

From “Sluts” to Brothels: The First Regulation of Prostitution in Pest and Buda in 1850

In Hungary, there was no nationwide regulation of prostitution until the middle of the 19th century. The counties and free royal cities handled the issue in their own jurisdiction – if they handled it at all. Prostitution was viewed as a necessary evil; thus, its existence was accepted. In the case of scandals and criminal acts, it was punished by public shaming, physical punishment and banishment from the city. Those suffering from venereal diseases were isolated, and if possible, they were treated. Authorities, rulers and their representatives viewed the phenomenon of prostitution with growing anxiety and made attempts to eliminate the practice – which was of course impossible. In the first half of the 19th century, in Pest and Buda, parallel to the spread and elimination of syphilis, a complex and structured system of prostitution came to life, in which the street prostitutes and luxury brothels all played a role. The local authorities were involved mostly in the battle against the spread of syphilis, which was on a manageable level until the outbreak of the Revolution of 1848. By the end of the War of Independence, due to the general conditions, the mass presence of soldiers and the insecurity, the number of the ill was higher than it was in 1848–1849. The Hungarian medical authorities aimed to solve the problem on a national level, however, their attempts remained unsuccessful. The Imperial and Royal government that ended the war, however, transformed the administration of the two most significant cities of the country. Their acts helped the demolition of the feudal heritage and forced the imperialist administration of Pest to reorganise the public health system and as part of this, to regulate prostitution. However, on the short run, the regulation proved to be unsuccessful, as it mostly supported the working of brothels, which most common women found unattractive. At the same time, the regulation ignored the significance of secret prostitution.

